

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Πτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Αστυνομικές Σπουδές

Πτυχιακή Διατριβή

**Η Προσωπικότητα και οι Ηγετικές Ικανότητες του Εθνάρχη
Μακαρίου Γ', μέσα από μία Πολιτική και Θρησκευτική
Ανάλυση του Βίου του.**

Ζήνωνας Ζήνωνος

Επιβλέπων Καθηγητής
Αλέξης Αλέκου

Μάιος 2015

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Πτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Αστυνομικές Σπουδές

Πτυχιακή Διατριβή

**Η Προσωπικότητα και οι Ηγετικές Ικανότητες του Εθνάρχη
Μακαρίου Γ', μέσα από μία Πολιτική και Θρησκευτική
Ανάλυση του Βίου του.**

Ζήνωνας Ζήνωνος

Επιβλέπων Καθηγητής
Αλέξης Αλέκου

Η παρούσα πτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στις Αστυνομικές Σπουδές από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Περίληψη

Η προσκείμενη διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο να παρουσιάσει και να αναλύσει την ηγετική φυσιογνωμία και προσωπικότητα, του πρώτου Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', μέσα από μία πολιτική και θρησκευτική ανάλυση του βίου του.

Μέχρι ακόμη και σήμερα διατυπώθηκαν και εκφράστηκαν ποικίλες απόψεις για την προσωπικότητα και το έργο που επιτέλεσε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' και παράλληλα πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Εντούτοις, ο σεβασμός προς την ιστορία απαιτεί μια αντικειμενική έρευνα και αξιολόγηση, μακριά από οποιεσδήποτε προκαταλήψεις και σκοπιμότητες προς το πρόσωπο και το έργο αυτής της ιστορικής προσωπικότητας, που «σημάδεψε» τη σύγχρονη ιστορική πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας πτυχιακής μου εργασίας θα ήθελα να αποδώσω θερμές ευχαριστίες σε όσους προσέφεραν την πολύτιμη βοήθειά τους καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησής της.

Πρωτίστως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέπων καθηγητή μου, Δρ. Αλέξη Αλέκου, ο οποίος μου προσέφερε απλόχερα την πολύτιμη στήριξη, βοήθεια, ενθάρρυνση αλλά και τις εξαιρετικές του γνώσεις, κατά τη διάρκεια της συγγραφής της παρούσας εργασίας.

Ακόμη, ευχαριστίες θέλω να αποδώσω στην αξιόλογη καθηγήτρια, Ιωσηφίνα Μαύρου, που δέχτηκε να είναι μέλος της διμερούς επιτροπής αξιολόγησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Επίσης, θέλω να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην πολυαγαπημένη μου σύζυγο και τα παιδιά μου που με στήριξαν και μου συμπαραστάθηκαν, σε όλη τη διάρκεια του ΠΜΣ, καθώς και όλους τους φίλους που με ενθάρρυναν, με πιο ξεχωριστούς το Λύσανδρο Λυσάνδρου, Μάρκο Ταπακούδη και την Ελισάβετ Γεωργίου, που στάθηκαν σημαντικοί αρωγοί στην όλη προσπάθεια μου, καθώς και στο Στέφανο Ριαλά και Νίτσα Γεωργίου, που με έπεισαν για να εγγραφώ στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο, παρ' όλες τις αρνητικές μου αντιρρήσεις. Ιδιαίτερες ευχαριστίες και στη Μαρία Ιωαννίδου, του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου, για τις πολύτιμες συμβουλές και άμεση ενημέρωση και βοήθεια, που μου παρείχε, καθ' όλη τη διάρκεια των πτυχιακών μου σπουδών.

Επιπρόσθετα, θέλω να πω και ένα μεγάλο ευχαριστώ στον πεθερό μου Παντελή Ηλιάδη, που με ενθάρρυνε σε όλη τη διάρκεια της φοίτησης μου, ιδιαίτερα τις στιγμές που αισθανόμουν κάπως στρεσαρισμένος και απελπισμένος.

Εν κατακλείδι, αυτή τη διπλωματική εργασία την αφιερώνω στον αείμνηστο πατέρα μου Γιώργο Ζήνωνος, που πάντα ήθελε όταν βρισκόταν εν ζωή, να σπουδάσω, καθώς επίσης και στη νεογέννητη κόρη μου, Αναστασία.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	iv
Περιεχόμενα	vi
Εισαγωγή.....	1
1. Η Εκκλησία της Κύπρου.....	5
1.1. Ο ρόλος και η σημασία της θρησκείας στην κοινωνία.....	6
1.1.1. Ο ρόλος της Εκκλησίας στην Κύπρο.....	8
1.1.2. Τα προνόμια και Εθναρχική ιδιότητα της Εκκλησίας της Κύπρου	8
2. Ο Μακάριος ως Ιστορική Προσωπικότητα	12
2.1. Ανεβαίνοντας στον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο.....	13
2.1.1. Ο Μακάριος εκλέγεται Αρχιεπίσκοπος	14
2.1.2. Πολιτική φιλοσοφία του νέου Αρχιεπισκόπου	15
3. Η στάση του Μακαρίου στον αγώνα 1955-1959	17
3.1. Η γένεση της ιδέας για ένωση με την Ελλάδα	17
3.1.1. Ο Ιστορικός όρκος της Φανερωμένης	18
3.1.2. Ο ρόλος του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στον αγώνα.....	19
4. Η εξορία του Μακαρίου στις Σευχέλλες.....	22
4.1. Η ατμόσφαιρα που επικρατούσε στις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου.....	23
5. Ο Μακάριος Πρώτος Πρόεδρος της Κύπρου.....	25
5.1. Οι πρώτες Προεδρικές εκλογές	25
5.1.1. Τα προβλήματα μετά την ανεξαρτησία	27
5.1.2. Ο Γεώργιος Γρίβας αντιτίθεται στο Μακάριο	29
6. Ο Μακάριος και η υποβολή των «13 σημείων».....	30
6.1.1. Αντιδράσεις μετά την υποβολή των «13 σημείων».....	31
6.1.2. Προσπάθειες συμβιβασμού μεταξύ των δύο κοινοτήτων.....	32
6.1.3. Ο Μακάριος αναθεωρεί τις απόψεις του για ένωση με την Ελλάδα	33
6.1.4. Οι δεύτερες Προεδρικές Εκλογές	34
6.1.5. Ο Μακάριος αποδέχεται την ίδρυση κόμματος.....	35
7. Οι δολοφονικές απόπειρες εναντίον του Εθνάρχη	37
7.1. Πρώτη Δολοφονική Απόπειρα (1970).....	37
7.1.1. Δεύτερη Δολοφονική Απόπειρα (1973).....	38
8. Οι «σκοτεινές» συνομιλίες εναντίον του Μακαρίου	40
8.1. Η αντίδραση των 3 Μητροπολιτών ενάντια στο Μακάριο	41
8.1.2. Η αντίδραση του Μακαρίου από τη στάση των 3 Μητροπολιτών	41

8.1.3.	Προεδρικές Εκλογές Φεβρουαρίου 1973 και η στάση της χούντας.....	42
8.1.4.	Η άφιξη του Στρατηγού Γρίβα Διγενή εκ νέου στην Κύπρο	43
9.	Η στάση του Μακαρίου στο πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή.....	45
9.1.	Το πραξικόπημα	46
9.1.1.	Η Τουρκική εισβολή	47
9.1.2.	Η επάνοδος του Μακαρίου στο νησί και ο θάνατός του	48
	Επίλογος	50
	Βιβλιογραφία	54

Εισαγωγή

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Γ' και ταυτόχρονα πρώτος πρόεδρος της νεοσυσταθείσας κυπριακής Δημοκρατίας, υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες προσωπικότητες του σύγχρονου ελληνισμού. Μια ομολογουμένως μεγάλη προσωπικότητα, με μεγάλη διεθνή δραστηριότητα και κύρος, λόγω κυρίως του αξιώματός του, αφού αρχικά διετέλεσε τον ηγέτη του απελευθερωτικού αγώνα 1955-1959, ενάντια στο Βρετανικό ζυγό, ενώ μετέπειτα ο Μακάριος ως Πρόεδρος, χειρίστηκε πολλές κρίσιμες φάσεις του κυπριακού, σε μια πολύ δύσκολη ομολογουμένως περίοδο.

Ο Μακάριος, μετά το 1960, υπήρξε κυριολεκτικά μια «δυική προσωπικότητα». Από τη μια, ήταν ο θρησκευτικός ηγέτης και ο εκπρόσωπος της Βυζαντινής παράδοσης και κληρονόμος των εθνικών επιταγών της ελληνικής φυλής.¹

Από την άλλη, υπήρξε ο πολιτικός ηγέτης, ο Εθνάρχης του κυπριακού λαού, που είχε σαν αποκλειστική και μοναδική του επιδίωξη, την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και που συνέδεσε το όνομα του με τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Αναλαμβάνοντας τα ηνία της Προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας, είχε ορκιστεί πίστη στο Σύνταγμα και διαφύλαξη της ανεξαρτησίας του νησιού.

Εντούτοις, πολλές φορές οι δύο αυτές του ιδιότητες συγκρούονταν συνεχώς μέσα του, όπου κάποιες φορές υπερίσχυε η μια και κάποιες άλλες υπερίσχυε η άλλη, γεγονός που δημιουργούσε επιπλέον προβλήματα².

Όσον αφορά το βίο του Μακαρίου, αυτός είναι συνυφασμένος και ταυτισμένος με τη σύγχρονη ιστορική διαδρομή της Κύπρου, κάτι που δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός. Διετέλεσε Αρχιεπίσκοπος Κύπρου για 27 χρόνια και Πρόεδρος της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας κατά τα πρώτα 17 κρίσιμα χρόνια³.

---

¹ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια-Κύπρος 1950-1960*, Αθήνα, 1981, σελ. 50-51

² Αυτόθι..., σελ.50-51

³Χρυσάνθος Χρυσάνθου, «Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ'», *Ένθετο Εφημερίδας ο Φιλελεύθερος της Κυριακής*, τεύχος 7, 2003, σελ.2

Η ζωή και η μορφή του Μακαρίου «σημάδεψε» τη σύγχρονη ιστορία, ανεξάρτητα από τους χειρισμούς και την πολιτική που εφάρμοσε στα διάφορα στάδια του κυπριακού ζητήματος και ανεξάρτητα από τα όποια λάθη μπορούν να του καταλογισθούν.

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' υπήρξε ένας ηγέτης λαοφιλής, με ισχυρή προσωπικότητα. Από την άλλη όμως, είχε και φανατικούς εχθρούς σε όλα τα επίπεδα, τόσο πολιτικά όσο και εκκλησιαστικά, εντός και εκτός συνόρων της Κύπρου, γεγονός που πηγάζε κυρίως από τη διττή του ιδιότητα.

Επιπρόσθετα, στην αξιολόγηση του ρόλου του στη σύγχρονη ιστορία και πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας καταγράφονται αντίθετες και διάφορες κρίσεις και απόψεις, που αρχίζουν από την απόλυτη θετική εκτίμηση και σεβασμό σε υπερθετικό μάλιστα επίπεδο προς το πρόσωπό του, έως την απόλυτη άρνηση και τον μηδενισμό του⁴.

Από την άλλη, οι σχέσεις θρησκείας και πολιτικής αποτελούν ένα ζήτημα το οποίο διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στις κοινωνικές σχέσεις και τα πολιτικά συστήματα. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Κύπρου, όπου οι σχέσεις αυτές υπήρξαν ιδιαίτερες καθ' όλη την περίοδο της σύγχρονης ιστορίας του νησιού και οι οποίες είχαν μεγάλο αντίκτυπο στην κυπριακή κοινωνία και πολιτική μέχρι ακόμη και σήμερα.

Η Εκκλησία της Κύπρου, αποτελεί έναν από το σημαντικότερους φορείς στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ιστορία της Κύπρου. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργεί επί μέρους προβλήματα, αφού διαχρονικά καθιστούσε δυσδιάκριτο το διαχωρισμό του, από το κράτος και γενικότερα την κοινωνία⁵.

Γενικός σκοπός και στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας, είναι να γίνει μια εις βάθος ανάλυση της προσωπικότητας και των ηγετικών ικανοτήτων του Εθνάρχη Μακαρίου του Γ', μέσα από μία πολιτική και θρησκευτική ανάλυση του βίου του και ο εντοπισμός των προβλημάτων που προέκυψαν από τη διττή του ιδιότητα.

---

⁴ Χρυσάνθου, «Ο Αρχιεπίσκοπος»...ό.π..., σελ.4

⁵ Αυτόθι...σελ.37

Η παρούσα διπλωματική μελέτη λοιπόν, καλείται πρωτίστως να επεξηγήσει το σημαντικό ρόλο που διαδραμάτιζε η Εκκλησία της Κύπρου από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι και σήμερα και κυρίως για ποιούς λόγους αποτελεί ένα από τους μεγαλύτερους φορείς στην Κύπρο, να αναλύσει τον ρόλο της θρησκείας στην κοινωνία και πολιτική στην Κύπρο.

Ακολούθως, θα γίνει μια σύντομη αναφορά στη ζωή του Μακαρίου, ενώ έπειτα θ' αναλυθεί και παρουσιαστεί, πώς και κάτω υπό ποιες συνθήκες και προϋποθέσεις, ανακηρύχθηκε σε Εθνάρχη του Κράτους.

Επιπρόσθετα, η όλη μελέτη θα επικεντρωθεί κυρίως στα διάφορα γεγονότα και προβλήματα που αντιμετώπιζε η Κύπρος με το Μακάριο ως Πρόεδρο και Αρχιεπίσκοπο ταυτόχρονα και γιατί αυτή η διπλή του ιδιότητα διαδραμάτισε σημαντικό παράγοντα στη δημιουργία καχυποψίας και μίσους, εναντίον του.

Παράλληλα, θα γίνει αναφορά για τις συνθήκες που επικρατούσαν τη δεδομένη εποχή και για ποιους λόγους ο Μακάριος βρισκόταν στο επίκεντρο τόσο του κυπριακού λαού, όσο και της διεθνής κοινής γνώμης.

Επιπρόσθετα, θα απαντηθεί το ερώτημα κατά πόσο ο Μακάριος, μπορούσε να ανταποκριθεί πλήρως, τόσο στα θρησκευτικά, όσο και στα πολιτικά του καθήκοντα. Για την απάντηση των πιο πάνω ερευνητικών ερωτημάτων που αφορούν την εις βάθος περιγραφή και ανάλυση της προσωπικότητας και φυσιογνωμίας του Εθνάρχη Μακαρίου του Γ', έγινε έρευνα που εστιάζεται στην ιστορική διαδρομή ενός ατόμου, παρουσιάζοντας, σημεία καμπής ή σημαντικά γεγονότα που επισυνέβησαν στη ζωή αυτού του ατόμου⁶.

Η εκπόνηση της παρούσας μελέτης βασίζεται κυρίως στη βιβλιογραφική ανασκόπηση από βιβλία, καθώς επίσης και στην ανασκόπηση από εγκυκλοπαίδειες, περιοδικά, εφημερίδες από τη βιβλιοθήκη της Αρχιεπισκοπής, αρθρογραφίες, κλπ.

---

⁶John W. Creswell. Η έρευνα στην εκπαίδευση: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας (Επιμέλεια Χ. Τσορμπατζούδης). Αθήνα, 2011, σελ.556

Για το πιο πάνω θέμα έχουν ασχοληθεί και γράψει αρκετοί ερευνητές, όπως οι Αλέκου⁷, Chaves⁸, Bruce⁹, Κατσουρίδης¹⁰, κ.α.

Η εργασία αυτή, κλείνει με κάποια συμπεράσματα, προσωπικές απόψεις και κριτική που σχετίζονται με το θέμα.

---

⁷ Αλέξης Αλέκου, The International Journal Of Humanities & Social Studies *The Church of Cyprus: Political Modulator and Financial Power*, Vol 2 Issue 7, 2014

⁸ Mark Chaves 'Secularization as declining religious authority', *Social Forces*, Vol. 72.,1994.

⁹ Steve Bruce, *Religion and modernization: Sociologists and historians debate the secularization thesis*. New York:Oxford University,1992

¹⁰ Γιάννος Κατσουρίδης, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 36, Αθήνα, Δεκέμβριος 2010

Κεφάλαιο 1

Εκκλησία και Πολιτική

1. Η Εκκλησία της Κύπρου

Η Εκκλησία της Κύπρου, που θεωρείται ένα από τα παλαιότερα και ιστορικότερα ιδρύματα του νησιού, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στα σημαντικότερα γεγονότα που έλαβαν χώρα και τα οποία καθόρισαν τη σύγχρονη ιστορία της Κύπρου. Η συζήτηση σχετικά με το προνόμια της Εκκλησίας, αποτελεί ένα θέμα που από πολλούς ανθρώπους μέχρι και σήμερα θεωρείται ταμπού¹¹.

Από την άλλη, η Εκκλησία αντλεί δύναμή από την κατάσταση αυτή, δηλαδή από το γεγονός ότι τα θέματα που σχετίζονται με αυτή συνήθως παραμένουν απρόσιτα για τους ανθρώπους και έτσι η Εκκλησία, ως θρησκευτικός θεσμός, είναι πλήρως αποδεκτή από την κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό, η Εκκλησία κατάφερε τη συμμετοχή της και στην πολιτική σκηνή, ενισχύοντας μια αιμομικτική σχέση μεταξύ των δύο θεσμών μεταξύ τους¹².

Παράλληλα, ένας συνδυασμός παραγόντων έδωσε την ευκαιρία στην Εκκλησία να ασκεί κυρίαρχο ρόλο εντός των πλαισίων της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Οι παράγοντες αυτοί οφείλονται πρωτίστως στην οικονομική της ισχύ, καθώς επίσης και στην πολιτική, πολιτισμική και πνευματική της επιρροή¹³.

Ένα όμως από τα σημαντικότερα προβλήματα που συνήθως απασχολούν την Πολιτική Θεολογία και κοινωνιολογία είναι οι σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας. Με το όλο θέμα ασχολείται το Εκκλησιαστικό/Κανονικό Δίκαιο. Από πλευράς Ορθοδοξίας, οι σχέσεις μεταξύ Εκκλησιαστικής και Πολιτικής εξουσίας δεν είναι αντίθετες, αλλά παρουσιάζουν διαφορές. Χαρακτηριστικά μάλιστα ο Άγιος Χρυσόστομος αναφέρει: «Ο

---

¹¹ Αλέκου, *The International ...* ό.π..., σελ.171

¹² Αυτόθι... σελ.171

¹³ Κατσουρίδης, *... Ελληνική Επιθεώρηση...*ό.π...σελ.70

Χριστός έφερε στον κόσμο τους δικούς Του νόμους, όχι για να ανατρέψει την συνηθισμένη πολιτική εξουσία, αλλά για να γίνει καλύτερη»¹⁴.

1.1. Ο ρόλος και η σημασία της θρησκείας στην κοινωνία

Η θρησκεία από κοινωνιολογικής πλευράς, αποτελεί σύμφωνα με τον Ντύρκαϊμ, ένα ενοποιημένο σύστημα δοξασιών και πράξεων σε ιερά πράγματα, τα οποία θεωρούνται απρόσιτα και απαγορευμένα. Παράλληλα, τα άτομα που τις αποδέχονται ενώνονται σε μια κοινή και ενιαία ηθική κοινότητα, που ονομάζεται Εκκλησία¹⁵.

Η Εκκλησία δεν αντιτίθεται με το Κράτος, παρόλο που έχουν διαφορετικές προσεγγίσεις και θα πρέπει να συνεργάζονται για το κοινό καλό της πολιτείας. Σύμφωνα με τον Ιερό Χρυσόστομο, η πολιτική εξουσία επιβάλλεται υπό το καθεστώς φόβου και ανάγκης, ενώ η εκκλησιαστική με την ελεύθερη συγκατάθεση και την συμφωνία της γνώμης. Επιπρόσθετα, ο Πολιτικός Ηγέτης συλλαμβάνει τον μοιχό και τον τιμωρεί, ενώ ο Εκκλησιαστικός δεν τον τιμωρεί, αλλά προσπαθεί να του κόψει το πάθος. Από την άλλη, οι πολιτικοί ηγέτες ενδιαφέρονται πρωτίστως για τα υλικά αγαθά και εξασκούν πολλές φορές βίαια μέσα για να πετύχουν τους στόχους τους, ενώ οι εκκλησιαστικοί ηγέτες θα πρέπει να ενδιαφέρονται κυρίως για τα πνευματικά αγαθά χρησιμοποιώντας συνήθως την απόλυτη ελευθερία. Γι' αυτό δεν είναι δυνατόν να συνυπάρχουν οι δύο αυτές εξουσίες σε ένα και το αυτό πρόσωπο. Αντίθετα και σύμφωνα με του Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, οι Χριστιανοί πιστοί, που είναι και πολίτες ταυτόχρονα, πρέπει να εκπαιδεύονται τόσο στη δημόσια, όσο και την πολιτική ζωή¹⁶.

Έτσι, η συμμετοχή των ιεραρχών στα πολιτικά αξιώματα σταδιακά επέφερε μεγάλες αλλαγές στο χαρακτήρα της πολιτικής κουλτούρας της Εκκλησίας. Πρωτίστως, οι ιεράρχες αναγκάστηκαν να εκφράσουν πολιτικό λόγο έτσι ώστε να πείθεται η κοινή γνώμη, για να την αναδεικνύει στα πολιτικά αξιώματα με την ψήφο της. Επιπρόσθετα,

---

¹⁴Ιωάννης Καρδάση, «Εκκλησία και Πολιτεία», 2006, http://www.churchgoc.org/os_simeon/kardasis.html.

¹⁵ Δημήτρης Γ. Τσαούση, *Η κοινωνία του ανθρώπου*, Αθήνα, 1993, σελ.511

¹⁶ Καρδάση, ...*Εκκλησία*...ό.π.

διεφάνηκε για πρώτη φορά να διενεργούν πολιτικές συμμαχίες με λαϊκά στοιχεία, υιοθετώντας μάλιστα νέα στοιχεία στον πολιτικό τους λόγο¹⁷.

Για τους πιο πάνω λόγους, η κάθε εξουσία θα πρέπει να διέπεται από τους δικούς της νόμους και κανονισμούς. Η μεν Εκκλησιαστική εξουσία θα πρέπει να διέπεται από τους Ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, οι οποίοι υπέρκεινται των νόμων του Κράτους, η δε πολιτική εξουσία θα πρέπει να διέπεται από τους πολιτικούς νόμους, οι οποίοι δεν θα πρέπει να έρχονται σε σύγκρουση με τους θείους νόμους¹⁸.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι οι ιεροί κανόνες και η όλη φιλοσοφία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ουδέποτε εμπόδιζαν τον εκάστοτε Αρχιεπίσκοπο για να αναλάβει πολιτικό αξίωμα, με την προϋπόθεση όμως να μην αποβλέπει στην αποκόμιση προσωπικών ωφελημάτων και φιλοδοξιών, αλλά να είναι αρωγός μόνο για την εξυπηρέτηση του ποιμνίου του. Εξάλλου, κάτι τέτοιο δεν απαγορευόταν εάν το πολιτικό αξίωμα ανατείθετο από το λαό και όχι από προσωπικές επιδιώξεις και φιλοδοξίες του ιδίου¹⁹.

Είναι απαραίτητο επίσης να υπογραμμιστεί, ότι η πολιτική δράση της Εκκλησίας στην Κύπρο ουσιαστικά εμφανίζεται πιο έντονα κυρίως μετά το 1660, μετά από τα κάποια οδυνηρά κοινωνικά προβλήματα (ανομβρία, φτώχεια, κλπ) που εμφανίστηκαν στο νησί. Η όλη πολιτική της δράση διαφαινόταν με την αποστολή εκπροσώπων της Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη ως έφορους των ραγιαδων για να επιλυθούν τα προβλήματα αυτά που μάστιζαν το ποιμνιο της²⁰.

Το έτος 1754, ο πολιτικός ρόλος της Εκκλησίας της Κύπρου ενισχύθηκε όταν οι Ιεράρχες της αναγνωρίστηκαν ως Ραγιά-Κοτζαμπάσηδες. Σε αυτή την περίοδο οι ανώτατοι ιεράρχες έγιναν πανίσχυροι, ενώ ο Αρχιεπίσκοπος κατέστη ο υπέρτατος πνευματικός και κοσμικός αρχηγός της Ορθόδοξης Εκκλησίας²¹.

---

¹⁷«Η Εκκλησία της Κύπρου και ο Εθναρχικός της ρόλος: 1878-1960», *Σύγχρονα Θέματα*, Λευκωσία 1999, σελ.204

¹⁸Καρδάση, *...Εκκλησία ...* ό.π.

¹⁹Ανδρέας Ν. Μιτσίδου, *Η εκλογή του Αρχιεπισκόπου Κύπρου ως Προέδρου της Κυπριακής πολιτείας από απόψεως αγιογραφικής, κανονικής και ιστορικής*. Λευκωσία : 1973, σελ.19

²⁰ Λοΐζος Φιλίππου, *«Η Εκκλησία της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας»*, Λευκωσία 1975, σελ.169-170

²¹ Αυτόθι...ό.π... σελ.30-31

Η Εκκλησία της Κύπρου καθ' όλους τους αιώνες ύπαρξης της κατάφερε να ενισχυθεί σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, έτσι που να ελίσσεται και να επιβιώνει ακόμη και σε εποχές και πολιτικές καταστάσεις που δεν ήταν ευνοϊκές για την πρωτοκαθεδρία της σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο.

1.1.1. Ο ρόλος της Εκκλησίας στην Κύπρο

Για να κατανοηθεί όμως η σημασία του εκκλησιαστικού ρόλου στην Κύπρο και ο ρόλος της Εκκλησίας στην κοινωνία, πρωτίστως θα πρέπει να εξεταστεί η ισχύς και δυναμική που απέκτησε στους αιώνες που προηγήθηκαν²².

Η ιστορία της Εκκλησίας της Κύπρου καθ' όλη τη διάρκεια του βίου της ταυτίζεται με την Ιστορία των Ελληνοκυπρίων που έχουν σαν στόχο ν' αγωνίζονται συνεχώς για να διατηρήσουν ότι πιο ιερό και πολύτιμο έχουν, δηλαδή την ορθόδοξη τους πίστη, την ελληνική τους γλώσσα και την εθνική τους συνείδηση και υπόσταση.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία ανέκαθεν διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στην πολιτική ζωή των Ελλήνων, ιδιαίτερα μάλιστα σε δύσκολες εποχές και περιόδους που ο Ελληνισμός δοκιμαζόταν και βρισκόταν κάτω από ξένους κατακτητές. Από την άλλη, είχε γίνει πλέον συνήθεια στους Έλληνες να καταφεύγουν και να επιζητούν τη βοήθεια από την ηγεσία της Εκκλησίας, για πολιτική καθοδήγηση στον αγώνα τους, καθώς επίσης και για ν' απελευθερωθούν και ν' απαλλαγούν από τους κατακτητές τους, κάτι που εντατικοποιήθηκε κυρίως με την υποδούλωση τους, κατά την Οθωμανική Κυριαρχία. Αυτό δεν ήταν καθόλου τυχαίο γεγονός, αφού η Εκκλησία αποτελούσε το μόνο ίδρυμα και φορέα κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που είχε πολύ σημαντικά προνόμια και εξουσίες, ενώ αποτελούσε και οργανικό κομμάτι των Οθωμανών²³.

1.1.2. Τα προνόμια και Εθναρχική ιδιότητα της Εκκλησίας της Κύπρου

Ο Αρχιεπίσκοπος είχε ορισθεί υπεύθυνος για την είσπραξη των φόρων τόσο από τους Έλληνες, όσο και από τους Τούρκους κατοίκους του νησιού, γεγονός βαρύνουσας σημασίας για την τότε εποχή. Παράλληλα, αναγνωρίστηκε και επίσημα από τις

---

²² Κατσουρίδης, *...Ελληνική Επιθεώρηση...ό.π...σελ. 38*

²³ Λεόντειος Ιεροδιακόνου, *Το Κυπριακό πρόβλημα. Πορεία προς την χρεοκοπία*. Αθήνα, 1975, σελ. 31-32

Οθωμανικές Αρχές ως Εθνάρχης. Ο Αρχιεπίσκοπος συνέχιζε μάλιστα να διαδραματίζει και να κατέχει πολύ σημαντικό ρόλο και θέση και κατά την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας²⁴.

Εξάλλου, τη χρονική εκείνη περίοδο δεν υπήρχε οποιοδήποτε άλλο αντιπροσωπευτικό πολιτικό σώμα ή ίδρυμα, για να απειλήσει τη σχεδόν μονοπωλιακή πολιτική επιρροή του εκάστοτε Αρχιεπισκόπου. Είναι γι' αυτούς τους λόγους που η Εκκλησία της Κύπρου είναι ακόμη και στις μέρες μας πλούσια, ισχυρή και αυτοδύναμη²⁵.

Η Κύπρος εξάλλου αποτέλεσε κομμάτι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που χαρακτηριζόταν από πολυεθνικότητα και πολυθρησκευτικότητα, για πολλούς αιώνες. Εντούτοις, είχε συνδετικό χαρακτήρα την Ορθοδοξία, η οποία επικυρωνόταν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη και εξέφραζε μια οικουμενική διάσταση της Ορθοδοξίας σε ολόκληρη την επικράτεια του Βυζαντίου²⁶.

Από την άλλη, η Εκκλησία της Κύπρου από τη στιγμή της ίδρυσης της λειτουργούσε αυτόνομα χωρίς όμως να της έχει αναγνωριστεί επίσημα το Αυτοκέφαλο. Καθοριστικό χρονικό σημείο για τον ρόλο της θρησκευτικής ηγεσίας στην Κύπρο αποτέλεσε λοιπόν η απόκτηση του Αυτοκέφαλου, καθώς επίσης και τα νέα προνόμια που δοθήκαν στον Αρχιεπίσκοπο.

Συγκεκριμένα, η Εθναρχική ιδιότητα του Αρχιεπισκόπου χρονολογείται ουσιαστικά από το έτος 1660, όταν ο τότε Αρχιεπίσκοπος Νικηφόρος (1641-1674), είχε αναγνωριστεί επίσημα από την Υψηλή Πύλη²⁷, ως ο αντιπρόσωπος και ο Εθνάρχης του ελληνικού λαού στην Κύπρο²⁸.

Έχοντας πλέον ως σημαία το κύρος του Αυτοκέφαλου, σε συνδυασμό με τα ειδικά Αυτοκρατορικά Προνόμια που έλαβε, λόγω της σημαντικής γεωγραφικής θέσης της

---

²⁴ Αυτόθι...σελ.31-32

²⁵ Αυτόθι...σελ.31-32

²⁶ «Οι άνθρωποι του Έλληνα Θεού και ο νοών νοεΐτω», Εφημερίδα *Πολίτης*, 23/03/2008, σελ.110

²⁷ Υψηλή Πύλη= Κωνσταντινούπολη

²⁸ Μιτσίδου, ...*Η εκλογή του...ό.π...*,σελ.19

Κύπρου μέσα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, η Ορθόδοξη Εκκλησία ταύτισε την τύχη της, με την τύχη του ποιμνίου της²⁹.

Αργότερα και συγκεκριμένα το 18^ο αιώνα, κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Σουλτάνος έδωσε εντολές όπως ο Αρχιεπίσκοπος και οι Επίσκοποι, αναγνωρίζονται ως οι πλέον επίσημοι εκπρόσωποι των Ελληνοκυπρίων. Παράλληλα, τους παραχωρήθηκε το πολύ σημαντικό δικαίωμα όπως απευθύνονται απευθείας στην Υψηλή Πύλη³⁰.

Είναι απαραίτητο να γίνει ιδιαίτερη αναφορά, ότι η διαδικασία εκλογής του Αρχιεπισκόπου και των Μητροπολιτών, στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, συμπεριλάμβανε τόσο την ψήφο του κλήρου, όσο και των λαϊκών, γεγονός που καταδεικνύει πιο πολύ τον ηγετικό/πολιτικό ρόλο τους. Οι εκλογικές αναμετρήσεις αυτές δημιουργούσαν μαζική συμμετοχή του ποιμνίου, αφού ουσιαστικά αποτελούσε τη μόνη εκλογική διαδικασία στην οποία μπορούσαν να συμμετέχουν. Αυτός ο τρόπος επιλογής ήταν μια ιδιομορφία που υπήρχε μόνο στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου³¹.

Επιπλέον, η Κυπριακή Εκκλησία αποτελούσε πάντοτε ένα πολύ ισχυρό οικονομικό φορέα στην Κυπριακή Δημοκρατία, αφού φρόντισε να συνεχίσει την παλαιά μεσαιωνική φεουδαρχική παράδοση που είχε³².

Για τους πιο πάνω λόγους, ο Μακάριος αργότερα χρησιμοποίησε αυτή τη δύναμη και το κύρος που είχε η Εκκλησία, πρωτίστως για να επιβληθεί και να επικρατήσει εκκλησιαστικά, αλλά κυρίως για να κυριαρχήσει πολιτικά. Μάλιστα, όταν αργότερα θεσπιζόταν το κυπριακό σύνταγμα, όπως θα αναλυθεί σε ποιο κάτω σημείο, ο Μακάριος φρόντισε να διασφαλίσει την εκκλησιαστική περιουσία, απαλλάσσοντας την από

---

²⁹Ιωάννης Χρυσόστομος, (πρώην Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου), «Απόσπασμα από την ομιλία στην Αίθουσα Τελετών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, την Τετάρτη 9 Ιουλίου 2008, με την ευκαιρία της επετείου της 9^{ης} Ιουλίου 1821», Αθήνα: 2009, <http://www.Church of Cyprus.org.cy/article.php? Article ID=368>.

³⁰ Αλέξανδρος Γ. Ξύδη, Σπύρος Λιναρδάτου, Κώστας Χατζηαργύρη, *Ο Μακάριος και οι σύμμαχοί του*, Αθήνα, 1972, σελ.239-240

³¹ Μαρίνος Φρ. Κλεάνθους, *Αρχιεπισκοπικές εκλογές στην Κύπρο*, Λευκωσία, 2005, σελ.28-30

³² Κρανιδιώτης, *...Δύσκολα Χρόνια...ό.π...*, σελ.47

φορολογίες και άλλα βάρη, έτσι ώστε να υπερέχει και να ξεχωρίζει οικονομικά από τους υπόλοιπους κοινωνικούς φορείς της Κύπρου³³.

---

³³ Ε. Ν. Τσιελεπή, *Το κυπριακό και οι συνωμότες του*, Αθήνα, 1975, σελ.11

Κεφάλαιο 2

Η Προσωπικότητα του Μακαρίου

2. Ο Μακάριος ως Ιστορική Προσωπικότητα

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Γ' και ταυτόχρονα Πρόεδρος της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας, υπήρξε εμπόδιο στα σχέδια των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ο Μακάριος, (κατά κόσμο Μιχαήλ Μούσκος), γεννήθηκε στις 13 Αυγούστου το 1913, στο ορεινό χωριό στην Παναγιά της επαρχίας Πάφου. Ο Μακάριος ξεκίνησε αρχικά ως ένας απλός βοσκός και παιδί μιας πολύ φτωχής οικογένειας χωρίς να έχει καθόλου την οικονομική ευχέρεια για να αποκτήσει οποιαδήποτε ανώτερη μόρφωση³⁴.

Ο απρόσμενος θάνατος της μητέρας του μόλις σε ηλικία 11 ετών, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι δεν του άρεσε ιδιαίτερα η ζωή του βοσκού, έκαναν τον πατέρα του να τον στείλει στο μοναστήρι του Κύκκου, για να γίνει μοναχός. Ο μοναχικός βίος του πρόσφερε την ευκαιρία για μόρφωση, καθώς επίσης και μια εκκλησιαστική καριέρα. Παράλληλα, του δόθηκε και η ευκαιρία να ταξιδεύσει στο εξωτερικό, κάτι το εξαιρετικά δύσκολο την εποχή εκείνη, ιδιαίτερα από οικονομικής πλευράς. Αρχικά, πήγε στην Αθήνα για θεολογικές σπουδές, όπου μάλιστα βίωσε και την κατοχή από τους Γερμανούς και αργότερα συνέχισε τις σπουδές του στη Βοστώνη των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής³⁵.

Συγκεκριμένα, ο τότε Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου Κλεόπας και μετέπειτα Μητροπολίτης Πάφου, πρόσφερε στο νεαρό τότε δόκιμο μοναχό Μιχαήλ, υποτροφία με σκοπό να συνεχίσει τις σπουδές του στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, από το οποίο αποφοίτησε το 1936. Αμέσως μετά διορίστηκε ως διευθυντής της Ελληνικής Σχολής, που λειτουργούσε στο Μοναστήρι του Κύκκου και σχεδόν ταυτόχρονα ως γραμματέας του Διοικητικού Συμβουλίου του Μοναστηριού. Ακολούθως, στις 07/08/1938,

³⁴Άγνωστος, «Δεκαπενθήμερο Κυπριακό Περιοδικό ΕΙΚΟΝΕΣ», τεύχος 7, Λευκωσία, 1977, σελ.26

³⁵Μάριος Αδαμίδης, *Η Τραγική Αναμέτρηση και Η Προδοσία της Κύπρου-Κύπρος 15-24 Ιουλίου 1974*, Λευκωσία, 2011, σελ.21

χειροτονήθηκε σε διάκονο και πήρε το όνομα Μακάριος. Επιπρόσθετα, ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου, διακρίνοντας τα ιδιαίτερα πνευματικά του χαρίσματα και το ενδιαφέρον που επιδείκνυε για μόρφωση, του έδωσε τον ίδιο χρόνο υποτροφία για να σπουδάσει στη Θεολογική Σχολή του Εθνικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Στη συνέχεια, το 1942, αφού πήρε το πτυχίο του, συνέχισε τις σπουδές του στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών για περίοδο δύο ακόμη ετών³⁶.

Η διαδρομή του Μακαρίου ως ιστορικής προσωπικότητας αρχίζει ουσιαστικά με την επιστροφή του το 1948, στην Κύπρο, όπου αναγκαστικά διέκοψε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στην Κοινωνιολογία της Θρησκείας, στη Βοστώνη, των Η.Π.Α., αφού κλήθηκε για να αναλάβει το Μητροπολιτικό θρόνο Κιτίου, παρ' όλες τις αρχικές του αντιρρήσεις και αντιδράσεις, αφού τη δεδομένη περίοδο δεν ήθελε με τίποτα να εγκαταλείψει τις σπουδές του και να επιστρέψει στο νησί³⁷.

Όταν λοιπόν ο Μακάριος επέστρεψε στην Κύπρο ως Επίσκοπος πλέον Κιτίου, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ο Β' του ζήτησε να παίξει έναν πολύ σημαντικό ρόλο έτσι ώστε να επανακτηθεί η ηγεμονία της ελληνικής κοινότητας από την Εκκλησία, την οποία είχε αφαιρέσει η βρετανική αποικιοκρατία³⁸.

2.1. Ανεβαίνοντας στον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο

Στις 26/07/1947, τριανταέξι μόλις μέρες μετά την εκλογή του, απεβίωσε ο Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος και τον διαδέχτηκε ο Κυρηναίος Μακάριος Β', ο οποίος ήταν αδιάλλακτος ενωτικός. Μάλιστα η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας προκήρυξε δημοψήφισμα που άρχισε στις 15/01/1950 και ολοκληρώθηκε στις 22/01/1950, όπου τα αποτελέσματα κατέδειξαν το μεγάλο πόθο των Ελληνοκυπρίων για Ένωση, αφού ποσοστό 95,7% των Ελληνοκυπρίων έθεσε την υπογραφή του σε δελτία που έφεραν τον τίτλο: «*Αξιούμεν Ένωσιν με την Ελλάδα*»³⁹.

---

³⁶ Άγνωστος, «Το όραμα και το μεγαλείο του Εθνάρχη», *Εφημερίδα ο Φιλελεύθερος του Σαββάτου*, 1996, 03/08/1996, σελ.10

³⁷ Χρυσάνθου, «Ο Αρχιεπίσκοπος ...ό.π...», σελ.4

³⁸ Malley O' Brendan.& Ian Craig, *Η Συνομοσία της Κύπρου, ΗΠΑ, κατασκοπία και η τουρκική εισβολή*, Αθήνα, 2002, σελ.253

³⁹ Γιάννης Κ. Λάμπρου, «Ιστορία του κυπριακού». *Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία 1960-2008*, Αθήνα, 2008, σελ.31-32

Το διάγγελμα του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β', στις 12/07/1947, το οποίο έκλεισε με τη φράση: «*Ζήτω η Ένωσις, και μόνον η Ένωσις*», αποτέλεσε και την τελευταία πολιτική του ενέργεια, αφού περί τα μέσα Ιουλίου, απεβίωσε⁴⁰.

2.1.1. Ο Μακάριος εκλέγεται Αρχιεπίσκοπος

Στις 28 Ιουνίου 1950 πέθανε ο Μακάριος Β' και «χήρευσε» εκ νέου ο Αρχιεπισκοπικός Θρόνος της Κύπρου, με αποτέλεσμα να αναζητείται άμεσα διάδοχος⁴¹.

Η εκκλησιαστική ανέλιξη για τον Μακάριο τον Γ' κορυφώθηκε λίγους μήνες μετά και συγκεκριμένα στις 16 Οκτωβρίου 1950, όταν ο Μητροπολίτης Κιτίου Μακάριος και διευθυντής του Γραφείου Εθναρχίας, εξελέγει στον Αρχιεπισκοπικό θρόνο, χωρίς ανθυποψήφιο. Η εκλογή του, ως Αρχιεπισκόπου και ταυτόχρονα ως Εθναρχη Κύπρου, εισήγαγε στο κυπριακό νέες παραμέτρους και του έδωσε νέες διαστάσεις. Αυτό οφειλόταν κυρίως στο συνδυασμό της προσωπικότητας του, του τεράστιου κύρους και σεβασμού που είχε λόγο του αξιώματος του, αλλά κυρίως στην απουσία οποιονδήποτε άλλων αντιπροσωπευτικών μορφών διακυβέρνησης⁴².

Από την άλλη, η επιμονή των Βρετανών να αγνοούν επανειλημμένα την απαίτηση του κυπριακού λαού για ένωση με την Ελλάδα, ήταν απολύτως φυσιολογικό να οδηγούν την όλη τεταμένη κατάσταση σε ένα απελευθερωτικό αγώνα⁴³.

Επιπρόσθετα, καθοριστικό ρόλο στις μετέπειτα εξελίξεις και στην πορεία του κυπριακού, υπήρξε και η γεωπολιτική και γεωστρατηγική θέση της Κύπρου, σε συνδυασμό με το φυσικό της πλούτο, ιδιαίτερα μετά τη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ και την ίδρυση νέων κρατών στην ασιατική ήπειρο⁴⁴.

---

⁴⁰ Παναγιώτης Παπαδημήτρης, «Σχέδια Άγγλων-Νέες Εκλογές-Η Διασκεπτική, Περίοδος 1946-1978», από ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Τόμος Α', Λευκωσία, 1970-1980, σελ. 69

⁴¹ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσα, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών, Κυπριακό 1950-1963*, Αθήνα, 1982, Τόμος Α', σελ. 29

⁴² Αλέξης Αλεξανδρής κ.α., «Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, 2000, σελ.435

⁴³ Αυτόθι..., σελ.435

⁴⁴ Περισσότερα για το θέμα βλέπε εις: Ηρακλείδης, Α. «Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004». *Από την Ένωση στη Διχοτόμηση*; Αθήνα, 2006, Τζερμιάς, Π., *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Τόμος Πρώτος, Αθήνα, 1998, Τζερμιάς, Π., *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Τόμος Δεύτερος, Αθήνα, 2001, Λάμπρου, Κ. Γ., «*Ιστορία του κυπριακού*». *Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία 1960-2008*, Αθήνα, 2008.

Αξιοσημείωτο γεγονός, υπήρξε και ο λόγος που ξεφώνησε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, με την ευκαιρία της ενθρονίσεως του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, στις 20 Οκτωβρίου του 1950, δηλώνοντας χαρακτηριστικά στο πλήθος που τον επευφημούσε: « Δεν θα κλείσω τους οφθαλμούς μου και δεν θα διακόψω τις προσπάθειες μου, εάν δεν δω να πραγματοποιείται η ένωση με την Ελλάδα»⁴⁵.

2.1.2. Πολιτική φιλοσοφία του νέου Αρχιεπισκόπου

Ο νέος Αρχιεπίσκοπος, ο οποίος υπήρξε ο νεότερος Αρχιεπίσκοπος στην ιστορία του εκκλησιαστικού βίου, παρά το νεαρό της ηλικίας του (μόλις 37 ετών) και την έλλειψη οποιασδήποτε πολιτικής πείρας, προσαρμόστηκε σχετικά γρήγορα στα προβλήματα που ταλάνιζαν την Κύπρο, θέτοντας ένα αρκετά φιλόδοξο πρόγραμμα, για την επιδίωξη των εθνικών και πολιτικών του στόχων⁴⁶.

Τα βιώματα που είχε «κληρονομήσει» στο μοναστήρι του Κύκκου, ως δόκιμος μοναχός, του καλλιέργησαν συντηρητικές αντιλήψεις και ιδέες και τον φόρτισαν με όλα εκείνα τα αυστηρά πατριαρχικά ιδεώδη, εμπνευσμένα από τη Βυζαντινή ιστορία και τη Χριστιανική παράδοση. Εντούτοις, η μετέπειτα επαφή του με το λαό και η πορεία και εξέλιξη του απελευθερωτικού αγώνα 1955-1959, τον έκαναν να αλλάξει φιλοσοφία και να ακολουθήσει μια πιο δημοκρατική και φιλελεύθερη πολιτική⁴⁷.

Με το Μακάριο Αρχιεπίσκοπο, άλλαξε και η πορεία του κυπριακού προβλήματος. Το όλο θέμα έμπαινε πλέον σε μια φάση πληρέστερης οργανώσεως του αγώνα και βαρύνουσας σημασίας στην κυπριακή, στην ελληνική και στη διεθνή σκηνή. Από την άλλη, οι σχέσεις του με την αριστερά ήταν ψυχρότατες. Αρνήθηκε πεισματικά κάθε σχέση μαζί της, με τη δικαιολογία του αποκλεισμού από την εκλογή του Αρχιεπισκόπου των «οπαδών δόγμα των αντίθετων προς το Χριστιανισμό», ενώ διέγραψε από τους ενοριακούς καταλόγους όλους τους γνωστούς αριστερούς⁴⁸.

---

⁴⁵Πανταζής Τερλεξής, Διπλωματική και πολιτική του κυπριακού. *Η ανατομία ενός λάθους*, Αθήνα, 1971, σελ.89-90

⁴⁶Κρανιδιώτης,...*Δύσκολα Χρόνια-Κύπρος ...ό.π...*, σελ.44

⁴⁷Αυτόθι..., σελ. 45

⁴⁸Αβέρωφ-Τοσίτσα,...*Ιστορία χαμένων...ό.π...*, σελ.29

Αξίζει να σημειωθεί, ότι ο Μακάριος αρχικά δεν σκέφτηκε να ασχοληθεί με την πολιτική. Μετά όμως την εξέγερση του 1931⁴⁹, ο Μακάριος ένιωθε έντονα φορτισμένος, με αποτέλεσμα σε ένα από τους τοίχους του μοναστηριού με φρέσκο τσιμεντένιο επίχρισμα να γράψει την εξής χαρακτηριστική φράση: «Ζήτω η Ένωσις» και χάραξε κάτω από αυτές τα αρχικά του ονόματός του, που αποτελούσε ουσιαστικά την πρώτη πολιτική ενέργεια του Μακαρίου⁵⁰.

---

⁴⁹ Κάψιμο του Κυβερνείου ως αντίδραση της πολιτικής των Βρετανών ενάντια στην Ένωση

⁵⁰Χρυσάνθου, ...Ο Αρχιεπίσκοπος ...ό.π..., σελ.21

Κεφάλαιο 3

Η Στάση του Μακαρίου στον Αγώνα

3. Η στάση του Μακαρίου στον αγώνα 1955-1959

Η μετάβαση της Κύπρου στα χέρια των Άγγλων ήταν κάτι που είδαν με ευχαρίστηση οι Έλληνες της Κύπρου, αφού οι Βρετανοί ήταν χριστιανοί και τους συνόδευε η φήμη ότι κυβερνούσαν τους ξένους λαούς, με ένα πιο φιλελεύθερο πνεύμα, εφαρμόζοντας μάλιστα την αρχή της ισονομίας. Εξάλλου, από τα αρχικά στάδια οι Κύπριοι πίστευαν και έτρεφαν μεγάλες ελπίδες ότι οι Βρετανοί θα παραχωρούσαν τελικά την Κύπρο στην Ελλάδα, όπως έπραξαν το 1864 και με τα Επτάνησα. Μάλιστα, ο Επίσκοπος Κιτίου Κυπριανός, καλωσορίζοντας τον πρώτο Άγγλο κυβερνήτη, Sir Garnet Wolseley, στις 22/07/1878, στη Λάρνακα, είπε μεταξύ των άλλων: *«Δεχόμαστε την αλλαγή της κυβέρνησης, επειδή πιστεύουμε ότι η Μεγάλη Βρετανία θα βοηθήσει την Κύπρο, όπως έκαμε με τα Ιόνια Νησιά, να ενωθεί με τη μητέρα Ελλάδα, με την οποία είναι φυσικά συνδεδεμένη»*⁵¹.

3.1. Η γένεση της ιδέας για ένωση με την Ελλάδα

Στις 26/06/1895, λίγα χρόνια μετά την κατάληψη της νήσου, από τη Βρετανία, η Εθναρχία⁵² υπέβαλε ένα υπόμνημα προς την αγγλική κυβέρνηση, με το οποίο εξέφραζε την πίστη και τους λόγους, για να ενωθεί η Κύπρος με την Ελλάδα. Από την άλλη, οι Βρετανοί αναγνώριζαν το δικαίωμα και τον πόθο του κυπριακού λαού για ένωση με την Ελλάδα και υπόσχονταν ότι θα το σεβαστούν, χωρίς ωστόσο να προβούν ποτέ σε περαιτέρω βήματα, πέρα από τις υποσχέσεις που έδωσαν⁵³.

Ο Βρετανός Κυβερνήτης εξάλλου, έβλεπε καχύποπτα την ανώτατη ηγεσία της Εκκλησίας και με την πολιτική που εφάρμοσε έδειχνε ξεκάθαρα ότι ήθελε να περιορίσει

---

⁵¹ Λάμπρου, ... *Ιστορία του...ό.π...*, σελ.20-21

⁵² Ύψιστη εκκλησιαστική αρχή, η οποία αντιπροσώπευε και σε θέματα πολιτικής, τους Έλληνες της Κύπρου

⁵³ Τσιελεπή, ...*Το κυπριακό...ό.π...*, σελ.15

την πολιτική επιρροή της, καθώς και τα προνόμια που κληρονόμησε κατά την Οθωμανική περίοδο⁵⁴.

Η ένωση με την «μητέρα πατρίδα», ήταν κάτι φυσικά που συνεχίστηκε και στις μετέπειτα δεκαετίες. Αποκορύφωμα ήταν και η στάση της ελληνικής κυβέρνησης, στις 28 Φεβρουαρίου το 1947, όπου ανάγγειλαν την απόφαση της ελληνικής βουλής, υπέρ της Ενώσεως. Χαρακτηριστικό σχόλιο της εφημερίδας Έθνος που κυκλοφόρησε στις 28/02/1947, το οποίο έγραψε χαρακτηριστικά: «Οι Έλληνες βουλευτές όρθιοι, χειροκροτούν και δακρύνοντας ενέκριναν ψήφισμα υπέρ της Ενώσεως της Κύπρου»⁵⁵.

3.1.1. Ο Ιστορικός όρκος της Φανερωμένης

Εξάλλου, οι Άγγλοι διπλωμάτες, ήταν αρκετά έμπειροι, για ν' αντιληφθούν ότι μελλοντικά ο Εθνάρχης της Κύπρου θα προγραμματίζε τον αγώνα ενάντια στη Βρετανική Κυβέρνηση. Αυτό διαφάνηκε από το γεγονός ότι πριν ακόμη αναλάβει ως Αρχιεπίσκοπος, εντυπωσίασε την Αγγλία με δύο σημαντικές ενέργειές του. Πρωτίστως, με τον εξαιρετικό του λόγο που ξεφώνησε στις 3 Οκτωβρίου 1948, σε συλλαλητήριο στο αθλητικό κέντρο Γ.Σ.Π., στη Λευκωσία και ακολούθως με την εισήγηση που έκανε στις 18 Νοεμβρίου 1949 προς την Εθναρχία της Κύπρου, ότι στο νησί θα έπρεπε απαραίτητα να διεξαχθεί ένα Ενωτικό Δημοψήφισμα⁵⁶.

Ο Μακάριος όταν υπογράφηκε το πρακτικό της 7^{ης} Μαρτίου 1953⁵⁷, προβληματίστηκε έντονα και είχε αρκετούς δισταγμούς για να δώσει τις ευλογίες του σαν ιερωμένος που ήταν, για την έναρξη του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα ενάντια στο βρετανικό ζυγό, έχοντας στο υποσυνείδητό του την έκταση που θα έπαιρνε ο αγώνας. Αργότερα όμως ενθάρρυνε και υιοθέτησε τον αγώνα, παρόλο που τον ήθελε να είναι υπό τον έλεγχό του και υπό άλλη μορφή⁵⁸.

---

⁵⁴ Georghios Theodoulou, *The origins and evolution of Church-state relations in Cyprus with special reference to the modern era*, Λευκωσία, 2005, σελ.50-53

⁵⁵ Χρίστος Γ. Παπανικολάου, «Οι Έλληνες Βουλευταί όρθιοι, χειροκροτούντες και δακρύνοντες, ενέκριναν ψήφισμα υπέρ της ενώσεως της Κύπρου μετά ελευθέρας πατρίδος». Καθημερινή Πρωινή Εφημερίδα Έθνος, παράρτημα του υπ' αριθμό 59 (56) φύλλου της 28/02/1947

⁵⁶ Πάνος Ιωάννου Μυρτιώτη, *Μακάριος Ιστορικά Ντοκουμέντα*, Λευκωσία, 1977,σελ.23

⁵⁷ Δημιουργία της ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών), η οποία ιδρύθηκε στην Αθήνα στις 07/03/1953. Πολιτικός αρχηγός της ΕΟΚΑ ήταν ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και στρατιωτικός αρχηγός ο αντισυνταγματάρχης του Ελληνικού Στρατού Γεώργιος Γρίβας

⁵⁸ Αβέρωφ-Τοσίτσα, *...Ιστορία χαμένων...ό.π...*, σελ.29

Εντούτοις, στις 28 Αυγούστου 1954, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος εκφώνησε έναν πατριωτικό λόγο, στον ιερό ναό της Φανερωμένης, με αποκορύφωμα κάποιες φράσεις που έμειναν στην ιστορία ως «ο όρκος της Φανερωμένης». Συγκεκριμένα δήλωσε: *«Υπό τους ιερούς αυτούς θόλους ας, δώσωμεν, πιστοί τον όρκον: «θα παραμείνωμεν πιστοί έως θανάτου εις το εθνικόν αίτημα. Άνευ υποχωρήσεων...Άνευ συμβιβασμών...Με θάρρος θα υψώσωμεν το ηθικόν παράστημα μας εν και μόνον επιδιώκοντες, εις εν και μόνον αποβλέποντες: την Ένωσιν και μόνον την Ένωσιν».* Δυστυχώς όμως, αυτός ο ιστορικός όρκος απέβη για τον Μακάριο αργότερα μοιραίος. Όταν μάλιστα μετέπειτα χαρακτήρισε το στόχο της Ένωσης με την Ελλάδα, μη εφικτό, κατηγορήθηκε από ακραίους εθνικιστές σαν «εξωμότης», γεγονός που προκάλεσε και την αντίδραση του φιλοενωτικού Στρατηγού Γρίβα Διγενή⁵⁹.

3.1.2. Ο ρόλος του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στον αγώνα

Ο Γεώργιος Γρίβας, ο οποίος ήταν ο πρώην αρχηγός της αντικομμουνιστικής οργάνωσης «Χ», που έδρασε στην Ελλάδα στη δεκαετία του 1940, κατά τις εμφύλιες διαμάχες (όπου πρωτογνωρίστηκε με το Μακάριο), είχε από τα αρχικά στάδια στο μυαλό του, την έναρξη ενός ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα, ενάντια στο βρετανικό ζυγό, κάτι που όμως έβλεπε αρχικά πολύ αρνητικά ο Μακάριος, λόγω κυρίως των θρησκευτικών του πεποιθήσεων⁶⁰.

Εξάλλου, η επιλογή του ένοπλου απελευθερωτικού αγώνα, 1955-1959 υπήρξε ένα αμφιλεγόμενο θέμα για το Μακάριο, λόγω και της ιδιότητάς του ως ιερωμένος, αφού ένας τέτοιος αγώνας ήταν απολύτως σίγουρο ότι θα προκαλούσε αιματοχυσίες και κατ' επέκταση ανθρώπινες απώλειες, κάτι που δεν ταίριαζε καθόλου με το θρησκευτικό του προφίλ. Οι προθέσεις και η όλη φιλοσοφία του Μακαρίου για περιορισμό σε ενέργειες δολιοφθοράς, ώστε να ενισχυθεί η πολιτική πίεση αποδείχθηκαν εν τέλει αβάσιμες και δεν καρποφόρησαν. Τα θύματα στον αγώνα ήταν δυστυχώς αναπόφευκτα και ο ίδιος ο αγώνας οδηγήθηκε σε μια ανεξέλεκτη κατάσταση από τον ίδιο το Μακάριο. Παράλληλα,

---

⁵⁹ Παύλος Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Αθήνα, 1998, σελ.197-198

⁶⁰ Αλεξανδρής κ.α., *...Σύγχρονος Ελληνισμός...ό.π...*, σελ.441

το κυπριακό είχε καταστεί πλέον για τους Βρετανούς ένα ανοικτό μέτωπο, το οποίο προκαλούσε εμπόδια και δυσχέρειες στην όλη πολιτική τους φιλοσοφία⁶¹.

Εντούτοις, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος υπήρξε ηγετική μορφή για τον απελευθερωτικό αγώνα, που ενέπνεε και καθοδηγούσε το λαό του. Από την άλλη, διέπραξε κι αυτός τα λάθη του, παρόλο που ήταν ο ηγέτης που μίλησε στη ψυχή του λαού του και αγαπήθηκε πραγματικά όσο λίγοι ηγέτες, παρόλο που είχε ελαττώματα που δυστυχώς κάποιες φορές, έφθαναν τα όρια της εγωπάθειας.⁶²

Επιπρόσθετα, όταν ο Μακάριος έδωσε τη συγκατάθεση του για την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα, την έδωσε μόνο με την προϋπόθεση ότι οι επιθέσεις θα κατευθύνονταν αποκλειστικά κατά των βρετανικών εγκαταστάσεων και ότι θα καταβαλλόταν κάθε δυνατή προσπάθεια να μην υπάρξουν θύματα⁶³.

Η συγκατάθεση για την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα, αποτελούσε μια πολύ δύσκολη απόφαση για τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, αφού σαν θρησκευτικός ηγέτης της Εκκλησίας, ζητούσε περιορισμένη στρατιωτική δράση, έτσι ώστε να αποφευχθούν όσο περισσότερο μπορούσε, υλικές και ανθρώπινες απώλειες, αφού κάτι τέτοιο θα αντιτίθετο στα πνευματικά του πιστεύω. Αντιθέτως πίστευε και έδινε μεγαλύτερη έμφαση στην πολιτική κινητοποίηση, ενάντια στο βρετανικό ζυγό⁶⁴.

Μάλιστα σε μια από τις σύντομες δηλώσεις του ανέφερε χαρακτηριστικά: «Ήταν σφάλμα οι φόνοι γυναικόπαιδων και Άγγλων στρατιωτών και μεγαλύτερο σφάλμα οι εκτελέσεις κουμμουνιστών. Εμείς έπρεπε, ύστερα από την άρνηση της Βρετανικής κυβέρνησης, να διεθνοποιήσουμε το θέμα μας και να κερδίσουμε την κοινή γνώμη με άλλα μέσα και όχι με τη βία». Το γεγονός αυτό επιδεικνύει πόσο η μορφή που πήρε ο αγώνας, επηρέασε το θρησκευτικό προφίλ του Μακαρίου⁶⁵.

Αντιθέτως, αρκετοί από τους δυτικούς παρατηρητές κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ επέκριναν με σφοδρότητα τον αναμειγνύμενο στην

---

⁶¹ Χρυσανθου, ...Ο Αρχιεπίσκοπος ...ό.π..., σελ.6-7

⁶² Φάνος Ν. Κωνσταντινίδης, Ένας βετεράνος αποκαλύπτει, Λευκωσία, 2014, σελ.19

⁶³ Αλεξανδρή κ.α., ...Σύγχρονος Ελληνισμός...ό.π..., σελ.441

⁶⁴ Αυτόθι..., σελ. 442

⁶⁵ Κρανιδιώτης, ...Δύσκολα Χρόνια...ό.π..., σελ.58-59

πολιτική Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Τον κατηγορούσαν, ότι κάλυπτε και ενέκρινε την άσκηση βίας ή πως δεν αποδοκίμαζε τον ένοπλο αγώνα, κάτι που ήταν ενάντια στο θρησκευτικό του προφίλ και στους εκκλησιαστικούς κανόνες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε και η δήλωση του Δρ. Fisher, Αρχιεπίσκοπου του Canterbury, ο οποίος καταδίκασε την πορεία και ενέργειες του Εθνάρχη, αφού δεν άρμοζε σε ένα σεβόμενο τις θρησκευτικές αρχές, κληρικού, αλλά ενός πολιτικού που εξισορροπούσε τους κινδύνους και τις πιθανότητες επιτυχίας. Επιπρόσθετα, τόνιζε ότι η πολιτική στράτευση της Εκκλησίας, είναι εξ' ορισμού κάτι το κακό⁶⁶.

Από την άλλη, οι Έλληνες επέδειξαν ενθουσιασμό, κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ένα γεγονός, στο χωριό Αδελέ⁶⁷.

Το 1957 όμως, τόσο ο Μακάριος όσο και η ελληνική πλευρά άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι πλέον ο απελευθερωτικός αγώνας δεν θα μπορούσε να υλοποιήσει τους πρωταρχικούς του στόχους, δηλαδή την Ένωση, κι άρχισαν να αναζητούν καλύτερες λύσεις όπως αυτή της ανεξαρτησίας του νησιού⁶⁸. Κάτι όμως που βρήκε εμπόδιο το Γρίβα, όπου λόγω αυτών των διαφωνιών με τον Μακάριο, ο Στρατηγός Γρίβας άρχισε να διεκδικεί έκτος από τον στρατιωτικό ηγετικό ρόλο που είχε στον αγώνα, πλέον και ένα πολιτικό ηγετικό ρόλο⁶⁹.

---

⁶⁶ Τζεργιάς, ... *Ιστορία της*...ό.π... σελ.219

⁶⁷ Περισσότερα για το περιστατικό βλέπε: Κρανιδιώτης, ...*Δύσκολα Χρόνια*...ό.π..., σελ.126

⁶⁸ Theodoulou, ...*The origins and ...*, ό.π...,σελ.97-98

⁶⁹ «Η Εκκλησία της Κύπρου»...ό.π..., σελ.218

Κεφάλαιο 4

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου

4. Η εξορία του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες

Η δημοτικότητα και το κύρος του Αρχιεπισκόπου Μακάριου ανέβηκαν όταν συνελήφθηκε στο αεροδρόμιο της Λευκωσίας, όπου επρόκειτο να ταξιδεύσει στην Αθήνα και μεταφέρθηκε χωρίς τη θέληση του, με στρατιωτικό αεροπλάνο, στις Σεϋχέλλες του Ινδικού Ωκεανού, όπου και παρέμεινε εξόριστος εκεί για δεκατρείς μήνες περίπου. Με αυτή την ενέργεια της και τη σύλληψη του Μακάριου, η αγγλική κυβέρνηση πίστευε ότι θα κλόνιζε το ηθικό του κυπριακού λαού και παράλληλα θα καταστέλλετο το απελευθερωτικό κίνημα και έτσι θα βρίσκονταν πιο συμβιβαστικοί παράγοντες, για να διαπραγματευτούν μαζί τους. Αντιθέτως όμως το απρόσμενο αυτό γεγονός οδήγησε σε μαζικές διαδηλώσεις και καθολική απεργία ως ένδειξη διαμαρτυρίας για τη σύλληψη και εξορία του Μακαρίου, από τους Κύπριους πολίτες⁷⁰.

Ήταν κάτι που προκάλεσε ερωτηματικά, για το πως η Βρετανική Κυβέρνηση προέβηκε σε ένα τέτοιο μεγάλο λάθος, αφού πρωτίστως ανεξάρτητα από την ηθική πλευρά, ήταν πολιτικά ένα τεράστιο σφάλμα. Πρώτο, γιατί φανάτισε περαιτέρω τα πνεύματα. Δεύτερο, συλλαμβάνοντας το θρησκευτικό και εθνικό ηγέτη μιας αποικίας της, έστρεφε κόσμο εναντίον της. Τρίτο, δεν υπήρχε στο νησί άλλος συνομιλητής που να έχει το κύρος και την εμπέλεια του Μακαρίου και τέταρτο, προκάλεσε και την οργή σε όλες ανεξαιρέτως τις κατηγορίες των Ελλήνων⁷¹.

Αφού λοιπόν οι Άγγλοι φρόντισαν να «εξαφανίσουν» τον Μακάριο από την πολιτική σκηνή εξορίζοντας τον στις Σεϋχέλλες, στράφηκαν προς την Αθήνα. Υπολόγιζαν ότι η ελληνική κυβέρνηση, «απαλλαγμένη» πλέον από τον Αρχιεπίσκοπο, θα μπορούσε να διαπραγματευτεί ευκολότερα μια ιδανική λύση συμβιβασμού, που θα ήταν αδύνατο να επιβληθεί εκ των υστέρων στους Κυπρίους, αφού αυτοί θα υπόκυπταν στις πιέσεις από

⁷⁰ Ξύδη κ.α., ...Ο Μακάριος... ό.π..., σελ.298-299

⁷¹ Αβέρωφ-Τοσίτσα, ...Ιστορία χαμένων...ό.π..., σελ.110

την Αθήνα. Εξάλλου, η Αγγλία δεν ήθελε σε καμία περίπτωση να δίνει εντυπώσεις ότι οι σχέσεις της με τον αντιπρόσωπο του κυπριακού λαού, Μακάριο, είχαν έλθει σε ρήξη και ότι η όλη ενέργεια της αποτελούσε ένα προσωρινό μέτρο⁷².

Οι Άγγλοι μετά από αυτό το συμβάν επιζητούσαν και ήθελαν να γίνει μια διευθέτηση, που θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα τους, ανεξαρτήτως οποιουδήποτε κόστους, που θα είχε ο κυπριακός λαός, κάτι που δεν άργησε να γίνει όπως διαφάνηκε λίγο αργότερα.

4.1. Η ατμόσφαιρα που επικρατούσε στις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου

Είναι γι' αυτό που η Αγγλία αποφάσισε να συνθηκολογήσει με την Κύπρο, προσφέροντας της στο τραπέζι την ανεξαρτησία της, κρύβοντας ταυτόχρονα πολλές παγίδες.

Οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, που ακολούθησαν, αποτέλεσαν τετελεσμένο γεγονός, αν και ο Μακάριος ήταν το μόνο μέλος από τα «συμβαλλόμενα» μέρη (Ελλάδα, Τουρκία και Αγγλία), που προέβαλε αντιρρήσεις για μερικούς από τους όρους των συμφωνιών. Εν τέλει, δόθηκε στο Μακάριο, προθεσμία δώδεκα ωρών, για να αποδεχτεί ή να απορρίψει τη λύση, που οι άλλοι εμπλεκόμενοι είχαν ήδη συμφωνήσει και αποδεχθεί⁷³. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, ο Μακάριος φαινόταν εξαντλημένος και σκεπτικός, όταν αποσύρθηκε στη σουίτα του. Κάπνιζε το ένα τσιγάρο μετά το άλλο, κάτι το πολύ αρνητικό για το θρησκευτικό του προφίλ και απέφευγε συστηματικά να μιλήσει για το φλέγον θέμα⁷⁴.

Η όλη ατμόσφαιρα, που επικρατούσε κατά τη διάρκεια των συνομιλιών ήταν γεμάτη από μυστικές διπλωματικές δολοπλοκίες και παρασκήνια, ενώ έγινε πολύ πιο δύσκολη, όταν ο Μακάριος την επομένη του συνεδρίου, δήλωσε ότι μετά από «*μια ατελείωτη νύχτα προσευχής και σκέψης για την αγωνία και διλλήματα που είχε να αντιμετωπίσει*», αποφάσισε τελικά να αποδεχτεί και να υπογράψει τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου⁷⁵.

---

⁷² Τσιελεπή, ...*Το κυπριακό...ό.π...*, σελ.97

⁷³ Τερλεξής, ...*Διπλωματική και...ό.π...*, σελ.355-356

⁷⁴ Κρανιδιώτης, ...*Δύσκολα Χρόνια...ό.π...*, σελ.371

⁷⁵ Τερλεξής, ...*Διπλωματική και...ό.π...*, σελ.355, 357

Ο Μακάριος στις πλείστες περιπτώσεις συμπεριφερόταν πρωτίστως σαν πολιτικός και μετά σαν Αρχιεπίσκοπος. Στην προκειμένη περίπτωση, των συνομιλιών ίσχυσε και πάλι το πρώτο. Μετά την επίτευξη των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, θέλοντας να αποφύγει να κάνει δηλώσεις στην Αθήνα, ζήτησε από τον στενό του συνεργάτη και σύμβουλο, Νίκο Κρανιδιώτη, να του γράψει μίαν ομιλία, που θα εκφωνούσε όταν επέστρεφε στη Λευκωσία. Έτσι αρχικά του δόθηκε μια συνεσταλμένη και επιφυλακτική ομιλία, όπου ουσιαστικά τονιζόταν το γεγονός ότι δεν επιτεύχθηκε και δεν συμφωνήθηκε αυτό που πραγματικά επιδιωκόταν από ελληνοκυπριακής πλευράς, αλλά τουλάχιστον, έγινε κατορθωτό να απελευθερωθεί η Κύπρος από τον αποικιακό ζυγό και να λάβει πλέον την όλη τύχη της στα χέρια της. Αντιθέτως, ο Μακάριος, παραγνωρίζοντας σε αυτό το στάδιο το θρησκευτικό του προφίλ και γνωρίζοντας ότι παρόλο που οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, δεν ήταν και η *«νίκη του Μαραθώνα»*, εντούτοις, ζήτησε όπως η ομιλία τροποποιηθεί παντελώς και να προσδίδει ένα διθυραμβικό χαρακτήρα και την αίσθηση της νίκης. Έτσι γράφτηκε το γνωστό: *«Νενικήκαμεν»*, που εξεφώνησε την 1^η Μαρτίου του 1959, από τον εξώστη της Αρχιεπισκοπής και που ενθουσίασε το λαό και ιδιαίτερα τη νεολαία της Κύπρου⁷⁶.

Από την άλλη, μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου, το νέο κράτος, δημιουργήθηκε μέσα σε αρκετά δύσκολες συνθήκες. Αξιοσημείωτη και η στάση των Τουρκοκυπρίων νέων, που μόλις έγινε γνωστή η υπογραφή της συμφωνίας, έκαναν διαδήλωση στη Λευκωσία, με συνθήματα: *«θέλουμε διχοτόμηση»*, *«να φύγει ο Μακάριος από την Κύπρο»* και *«καλύτερα να ζει κανείς με φίδια παρά με Έλληνες»*, γεγονός που προδιάθετε τα γεγονότα που αργότερα θα επακολουθούσαν⁷⁷.

---

⁷⁶ Κρανιδιώτης, *...Δύσκολα Χρόνια...ό.π...*, σελ.385-386

⁷⁷ Άριστος Κάτσης, *Από την ανεξαρτησία στην τουρκική εισβολή*, Αθήνα, 1976, σελ.11

Κεφάλαιο 5

Ο Μακάριος Πρόεδρος της Κύπρου

5. Ο Μακάριος Πρώτος Πρόεδρος της Κύπρου

Η Εκκλησία όπως αρχικά ειπώθηκε, που ανέκαθεν αποτελούσε την κυρίαρχη πολιτική δύναμη στο νησί, τα τελευταία τουλάχιστον 300 χρόνια κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας και των 80 χρόνων της Βρετανικής, δεν ήταν καθόλου διατεθειμένη να δεχθεί να παραχωρήσει πολιτική εξουσία σε λαϊκούς, αφού μια τέτοια ενέργεια θα ισοδυναμούσε σαν εγκατάλειψη του εθνικού θέματος. Έτσι, η πίστη και η αφοσίωση των Ελληνοκυπρίων στο πρόσωπο του Μακαρίου ήταν σε τέτοιο βαθμό, που θεωρείτο προδιαγραμμένη και σίγουρη η εκλογή του, ως Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας⁷⁸.

Επιπρόσθετα, εντυπωσίασε τους πάντες, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, η υποδοχή που οι Κύπριοι επιφύλαξαν στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, όταν επέστρεψε στη Λευκωσία μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Ήταν ομολογουμένως κάτι το ανεπανάληπτο και εντυπωσιακό, μια τεράστια εκδήλωση αγάπης και εκτίμησης, έτσι που ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, βαθιά συγκινημένος από τις παρατεταμένες ζητωκραυγές, σε ένα περιεκτικό λόγο, χρησιμοποίησε πολλές φράσεις που επιδείκνυαν νικητήριες ιαχές⁷⁹.

5.1. Οι πρώτες Προεδρικές εκλογές

Όταν λοιπόν ο Μακάριος επέστρεψε στην Κύπρο την 1^η Μαρτίου του 1959, έγινε δεκτός με ενθουσιασμό από τους Έλληνες Κύπριους και ανακηρύχθηκε πανηγυρικά ως ο

---

⁷⁸ Γλαύκος Κληρίδης, *Η κατάθεσή μου*, Τόμος 1, Λευκωσία, 1988, σελ.25

⁷⁹ Αβέρωφ-Τοσίτσα, *..Ιστορία χαμένων...ό.π...*, σελ.250

πρώτος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, στις πρώτες προεδρικές εκλογές στις 13 Δεκεμβρίου του 1959⁸⁰.

Η νίκη του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου υπήρξε φυσικό επακόλουθο, αφού αναδείχθηκε ο πρώτος Πρόεδρος στην ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, με 144501 ψήφους, έναντι 71753 του αντιπάλου του, Ιωάννη Κληρίδη. Στις 16 Αυγούστου του 1960, ανέλαβε και επίσημα πλέον την τύχη και το μέλλον της Κύπρου στα χέρια του, σε μια ομολογουμένως πολύ δύσκολη και κρίσιμη περίοδο⁸¹.

Να σημειωθεί ότι, δικαίωμα ψήφου στις εκλογές είχαν συνολικά 238879 άτομα, μεταξύ των οποίων και για πρώτη φορά από το γυναικείο φύλο. Η συμμετοχή των γυναικών μάλιστα συνέβαλε σημαντικά σύμφωνα με την άποψη ορισμένων παρατηρητών και αναλυτών, στη νίκη του Μακαρίου, καθότι σαν εκκλησιαστικός ηγέτης υποστηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό από αφοσιωμένες και θεοφοβούμενες στην ορθόδοξη παράδοση συζύγους και μάλιστα όχι λίγων αριστερών πολιτών. Για τις γυναίκες αυτές η εκκλησιαστική ηγεσία εξακολουθούσε να είναι ο βασικός πυλώνας του εθνικού κινήματος στην Κύπρο⁸².

Έτσι λοιπόν, ο Μακάριος, την ώρα 0002 της 16ης Αυγούστου 1960, κατά την τελετή που έγινε η προεδρική απονομή προέβη σε δήλωση, στην οποία ανέφερε χαρακτηριστικά: « *Είμαι ευτυχής διότι εμέ έλαχε ο κλήρος να εκπροσωπήσω κατά την ιστορικήν ταύτην ώραν την πατρίδα μου και να υπογράψω εκ μέρους του Ελληνικού Κυπριακού λαού την επίσημη πράξιν, δια της οποίας η Κύπρος καθίσταται ανεξάρτητος χώρα...*»⁸³.

Προηγουμένως, ο Μακάριος, είχε ζητήσει απεγνωσμένα από τον προσωπικό του σύμβουλο Νίκο Κρανιδιώτη, να του δοθεί μια σημαία της νεοσύστατης πλέον Δημοκρατίας. Χαρακτηριστικά του ανέφερε: «*Κάθισε να σχεδιάσεις μια σημαία. Δεν πρέπει να έχει ούτε γαλάζιο, ούτε κόκκινο χρώμα και δεν πρέπει το σχήμα της να είναι*

---

⁸⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Οι ελληνικές κυβερνήσεις και το Κυπριακό, 1990-1999, στο: Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας(1960-2010)*, Λευκωσία: Ο Φιλελεύθερος, τόμος 4, 2010, σελ.11

⁸¹ Κρανιδιώτης, *...Δύσκολα Χρόνια..* ό.π..., σελ.437

⁸² Τζερμιάς, *... Ιστορία της...*ό.π..., σελ.350

⁸³ Φάνης Δημητρίου, *Πολιτικά Εγκλήματα: Αγνώστες ιστορικές πτυχές, 1960-1978*, Λευκωσία, 2007, σελ.31

τέτοιο που να υποδηλώνει διαίρεση του νησιού». Κάτι τέτοιο στάθηκε αδύνατο να γίνει από τον Νίκο Κρανιδιώτη, αφού δεν είχε το απαιτούμενο ταλέντο και έτσι το όλο θέμα ανατέθηκε σε ένα Τουρκοκύπριο, δάσκαλο της ζωγραφικής, στο «Ιτατί»⁸⁴. Έτσι, εκείνος σχεδίασε σ' ένα λευκό φόντο, το χάρτη της Κύπρου σε κίτρινο χρώμα κι από κάτω δύο πράσινα κλαδιά ελιάς. Ο Μακάριος ενθουσιάστηκε, συμφώνησε και δέχτηκε τη σημαία, αφού βρήκε ότι το κίτρινο χρώμα συμβόλιζε το χαλκό και οι δύο κλάδοι της ελιάς την ειρήνη που θα' φέρνε το νέο καθεστώς⁸⁵.

Σε πολιτικό επίπεδο ο Μακάριος πλέον παρέμεινε η κύρια πολιτική φιγούρα στον τόπο αφού τα πάντα συνδέονταν με τη φυσιογνωμία του. Ο Γρίβας δεν είχε καθόλου συμμετοχή στις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, ενώ δεν απέκτησε κάποιο ρόλο στο νεοσύστατο κράτος⁸⁶.

Ο Μακάριος πλέον ήταν το ιδανικό άτομο για να ηγηθεί πολιτικά του τόπου. Πρωτίστως, αποτελούσε μια ηρωική και εθναρχική φυσιογνωμία για τους Ε/Κ λόγω της ηγετικής συμμετοχής του στον απελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ. Επιπρόσθετα, υπήρξε ένας χαρισματικός θρησκευτικός ηγέτης, με όπλο τις ομιλίες του, καταφέροντας έτσι να συνεπαίρνει μαζικά τα πλήθη. Ήταν μια προσωπικότητα που ένωνε τον λαό, αφού δεν είχε συμμετοχή στις αιματοχυσίες Κυπρίων κατά τον αγώνα της ΕΟΚΑ, κάτι που προκαλούσε διχόνοιες, μεταξύ της δεξιάς και της αριστεράς του τόπου. Επιπλέον, ήταν αυτός που υπέγραψε τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου του νεοσύστατου κράτους, οπότε θεωρείτο ως ο καταλληλότερος για να την εφαρμογή τους. Γενικώς, υπήρξε τόσο στην Κύπρο όσο και παγκοσμίως, μια χαρισματική πολιτική προσωπικότητα⁸⁷.

5.1.1. Τα προβλήματα μετά την ανεξαρτησία

Η Κύπρος σχεδόν αμέσως μετά την ανακήρυξη της σε ανεξάρτητο κράτος και συγκεκριμένα το 1961-1962, αποτελούσε πλέον με τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, ένα «ευνουχισμένο» κράτος, που μπορούσε να κλονίσει και να επηρεάσει την όλη

---

⁸⁴ Ιτατί= Τουρκική Σχολή Μέσης Παιδείας στη Λευκωσία

⁸⁵ Κρανιδιώτης, *...Δύσκολα Χρόνια...ό.π...*, σελ. 449

⁸⁶ P.N. Vanezis, *Makarios: Faith and power*, Λονδίνο, 1971, σελ.141-142

⁸⁷ Theodoulou, *The origins and evolution of Church...ό.π...*σελ.107-108

συμμαχική θέση στη Μεσόγειο. Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξαν η Αμερική, η Αγγλία και η Τουρκία καθώς επίσης και τα ακροδεξιά, εξτρεμιστικά στοιχεία⁸⁸.

Εξάλλου, η Κύπρος εάν κατάφερνε να βγει ανεξάρτητη και χωρίς περιορισμούς και δεσμεύσεις από την κρίση που περνούσε το 1963, θα ακολουθούσε μια ουδέτερη πολιτική, ξεφεύγοντας έτσι από κάθε έλεγχο του ατλαντικού στρατοπέδου. Αν όμως γινόταν σύγχρονα ελληνική και τουρκική, θα ενσωματωνόταν αυτόματα στο σύστημα του NATO για να μετατραπεί σε στρατιωτική βάση⁸⁹.

Οι ευθύνες του Μακαρίου το 1963 για την πολιτειακή κρίση υπήρξαν πολύ μεγάλες. Όμως δεν αποτελούσε το μοναδικό αίτιο της δυσλειτουργίας του κυπριακού κράτους. Όπως επισημαίνει ο Πολύβιος Γ. Πολυβίου, το αδιέξοδο αυτό οφειλόταν εν μέρει στην αμοιβαία δυσπιστία και εχθρότητα των διάδικων μερών, αλλά και στη συνταγματική τάξη, η οποία εν πολλοίς υπήρξε η κύρια πηγή διαφωνιών⁹⁰.

Το έτος 1964, η κυβέρνηση Μακαρίου υπέπεσε σ' ένα ακόμη σοβαρό πολιτικό σφάλμα. Συγκεκριμένα, ενώ συνεχίζονταν οι διακοινοτικές διαταραχές και οι Τουρκοκύπριοι άρχισαν να διαχωρίζονται διοικητικά, ο Μακάριος δεν είχε τη διορατικότητα και την πολιτική πείρα να προβλέψει τους επερχόμενους κινδύνους από τις μετακινήσεις χιλιάδων Τουρκοκυπρίων από τις οικίες τους, αφήνοντας τον Ραούφ Ντενκτάς, να πετύχει τους σκοπούς και στόχους του, δηλαδή τον διαμελισμό και τη δημιουργία τετελεσμένων γεγονότων. Χαρακτηριστικά ένας από τους συνεργάτες του Μακαρίου, ο Δρ Ιχσάν Αλή, ανέφερε στα απομνημονεύματά του: *«Η Ελληνική πλευρά φέρει μεγάλη ευθύνη για την πραγματοποίηση του σχεδίου αυτού του Ντενκτάς, πρώτο, γιατί όταν ο Ντενκτάς πίεζε τους Τούρκους να εγκαταλείψουν τα σπίτια και χωριά τους, παρέμεινε απλός θεατής και δεν έκανε την παραμικρή ενέργεια για να εμποδίσει την πραγματοποίηση αυτού του σχεδίου. Από την άλλη, σε μερικά μικτά χωριά ανεύθυνοι Έλληνες με κακόβουλες πράξεις τρομοκρατούσαν τους Τούρκους, με αποτέλεσμα να εγκαταλείπουν τα χωριά τους, βοηθώντας με αυτό τον τρόπο τον Ντενκτάς. Κι εδώ η κυβέρνηση έμεινε πάλι απαθής θεατής»*⁹¹.

⁸⁸ Ξύδη κ.α.,...*Ο Μακάριος...ό.π...*, σελ.47

⁸⁹ Τσιελεπή,...*Το κυπριακό...ό.π...*, σελ.227-228

⁹⁰ Τζερμιάς,...*Ιστορία της...ό.π...*, σελ.491

⁹¹ Λουκάς Κακουλλή, *Αδάμ Αδαμάντιος & Τάσος Παπαδόπουλος*, 2011, σελ.112-113

5.1.2. Ο Γεώργιος Γρίβας αντιτίθεται στο Μακάριο

Από την άλλη, η κρυφή επάνοδος του Γρίβα στην Κύπρο, στις 12/06/1964, αποτελούσε έργο των Αγγλοαμερικάνων, που σκόπευαν να τον χρησιμοποιήσουν μελλοντικά εναντίον του Μακαρίου για μία διχοτομική λύση. Χαρακτηρίστηκε το 1965 αναφέρθηκε: « *Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε ήδη γραφτεί στο μαυροπίνακα της ΣΙΑ και σύντομα θα παραμεριζόταν για να αποκτήσουν την απαραίτητη ελευθερία κινήσεων εκείνοι που ήθελαν να είναι οι ρυθμιστές του κυπριακού, με βάση πάντοτε τα δικά τους συμφέροντα*»⁹².

Παράλληλα, οι αντιπαραθέσεις μεταξύ της Αθήνας και της Λευκωσίας επιδεινώθηκαν, το Δεκέμβριο του 1966, με την άφιξη των τσεχοσλοβάκικων όπλων, τα οποία παραγγέλθηκαν από την κυπριακή κυβέρνηση για την ενίσχυση της κυπριακής Αστυνομίας. Ο Στρατηγός Γρίβας και η ελληνική κυβέρνηση ερμήνευσαν τότε την ενέργεια αυτή σαν μία προσπάθεια του Μακαρίου να δημιουργήσει παραστρατιωτική δύναμη, που να ελέγχεται από τον ίδιο, σε αντιστάθμισμα της Εθνοφρουράς, που ελεγχόταν από την Αθήνα. Εν τέλει τα όπλα, μετά από διάφορες παρεμβάσεις, παραδόθηκαν στην ειρηνευτική δύναμη (Ο.Η.Ε.)⁹³.

Ο Γρίβας όπως και άλλοι «εξτρεμιστές» αντίπαλοι του Μακαρίου, τόσο στην Κύπρο, όσο και στην Ελλάδα, τον θεωρούσαν σαν τον «νεκροθάφτη» του κυπριακού ζητήματος. Εξάλλου, οι Αγγλοαμερικάνοι, άρχισαν να επεξεργάζονται σχέδιο, για την κατάλυση της ανεξαρτησίας της Κύπρου, έχοντας μάλιστα υπόψη τους να επιτεθούν εναντίον του Μακαρίου, που ήταν ο κύριος υπαίτιος αυτής της ανεξαρτησίας, καθώς και της ουδετερότητας⁹⁴.

---

⁹² Κάτζης, ...*Από την ανεξαρτησία...ό.π ...*, σελ. 44

⁹³ Νίκος Κρασιδιώτης, *Οι διεθνείς διαστάσεις του κυπριακού*, Χαλάνδρι, 1983, σελ.51-52

⁹⁴ Τσιελεπή,...*Το κυπριακό...ό.π...*, σελ.230-231

Κεφάλαιο 6

Η Υποβολή των «13 Σημείων»

6. Ο Μακάριος και η υποβολή των «13 σημείων»

Ο Μακάριος παρέμενε, δυστυχώς όπως και πριν τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, προσηλωμένος στην έμμονη ιδέα του και τις πολιτικές του πεποιθήσεις, δηλαδή στον υποβιβασμό των Τουρκοκυπρίων σε απλή μειονότητα με περιορισμένα μάλιστα μειονοτικά δικαιώματα. Παράλληλα, εξακολούθησε να έχει την άποψή του για κατάργηση του αξιώματος του Αντιπροέδρου, γεγονός που πυροδοτούσε περισσότερο την ήδη έκρυθμη κατάσταση⁹⁵.

Μάλιστα, στις 30 Νοεμβρίου του 1963 ο Μακάριος παραμένοντας άκαμπτος και αποφασιστικός στις αρχικές του θέσεις, δηλαδή να αντιμετωπίζει τους Τουρκοκύπριους σαν μειονότητα, παρουσίασε ένα σχέδιο για περαιτέρω συζήτηση με τον τουρκοκύπριο αντιπρόεδρο Δρ. Κουτσιούκ, στον οποίο εξέθετε τις εισηγήσεις του για την αναγκαία αναθεώρηση του Συντάγματος, το οποίο περιλάμβανε προτάσεις, που έμειναν στην ιστορία ως τα 13 σημεία του Μακαρίου⁹⁶.

Συγκεκριμένα, μέσα στο ήδη βαρύ κλίμα που διαμορφώθηκε από το 1962-1963, μεταξύ των δύο κοινοτήτων, ήρθε να προστεθεί και η ανακοίνωση από το Μακάριο, «δεκατριών τροπολογιών», που αφορούσαν το Σύνταγμα της Κύπρου και με τις οποίες ζητείτο να καταργηθούν σχεδόν όλα τα προνόμια των Τουρκοκυπρίων. Μάλιστα πιθανή κατάργηση του βέτο του τουρκοκύπριου αντιπροέδρου, θα έδινε την ευκαιρία στο νησί για ένωση με την Ελλάδα. Η εξαγγελία των 13 σημείων υπήρξε δυστυχώς αποφασιστική καμπή για το κυπριακό και μια λανθασμένη ενέργεια, αφού από τη μια μετέτρεπαν το νησί ως Ελληνοκρατούμενο και από την άλλη οι Τουρκοκύπριοι μετατρέπονταν σε

---

⁹⁵Ανδρέας Φάντης, Το κυπριακό, Αναζητώντας την αλήθεια, 1960-1974, στο: *Καταποντισμός*, Λευκωσία: 2001, Μέρος Β' (1968-1974), σελ.75

⁹⁶Ιεροδιακόνου,..Το Κυπριακό πρόβλημα...ό.π..., σελ.374

μειονότητα. Τα «13 σημεία» υπήρξαν δυστυχώς η μοιραία εκείνη ενέργεια και η αφορμή στην «πρώτη διχοτόμηση» της Κύπρου⁹⁷.

6.1.1. Αντιδράσεις μετά την υποβολή των «13 σημείων»

Το συμβάν αυτό της εκ μέρους του Μακαρίου υποβολής των 13 τροποποιητικών σημείων του συντάγματος και των διακοινοτικών ταραχών που ακολούθησαν, προκάλεσε επιπλέον και την έντονη αντίθεση μεταξύ της κυπριακής ηγεσίας και ελληνικής κυβέρνησης⁹⁸.

Εξάλλου, ο στενός συνεργάτης του Μακαρίου, Νίκος Κρανιδιώτης, δήλωσε χαρακτηριστικά: *«Η πρόθεση του Μακαρίου ήταν σωστή. Η μεθόδευση όμως της τροποποίησης του Συντάγματος δεν ακολούθησε τη διαδικασία εκείνη, που θα επέτρεπε να πραγματοποιηθούν οι σχεδιαζόμενες μεταβολές, χωρίς αντιδράσεις. Η βελτίωση του Συντάγματος θα έπρεπε να επιδιωχθεί βαθμιαία και σε στενή συνεργασία με τους Τουρκοκύπριους, την Άγκυρα και την Αθήνα»*⁹⁹.

Ποιος υπήρξε όμως ο ρόλος των Άγγλων στην υποβολή των 13 σημείων; Ο Μακάριος σε συνέντευξη που έδωσε στον Κώστα Χ' Αργύρη (στο ντοκιμαντέρ ο Μακάριος και οι σύμμαχοί του) θεώρησε άκυρη τη συνθήκη εγγυήσεως, αφού ήταν ενάντια στον καταστατικό χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Από την άλλη, κατηγόρησε τις Η.Π.Α. αφού με τη στάση τους συνέβαλαν στο να μην αναθεωρηθεί το Συντάγμα και στηρίχθηκε αποκλειστικά στη βρετανική διπλωματία. Σύμφωνα με το Μακάριο, ο Υπάτος Αρμοστής της Βρετανίας στην Κύπρο, Άρθουρ Κλαρκ, τον έπεισε για να ζητήσει αναθεώρηση του Συντάγματος, ενώ τον διαβεβαίωσε και για την υποστήριξη της χώρας του στο όλο θέμα, κάτι που εν τέλει δεν ευσταθούσε αφού αποτελούσε απλά προσωπικές εκτιμήσεις του Υπάτου Αρμοστή και όχι την πολιτική της Βρετανίας. Με αυτό τον τρόπο ξεγέλασαν τον Μακάριο και στήθηκε η παγίδα, αφού εάν η κυπριακή κυβέρνηση, είχε κατά νου, τις πραγματικές προθέσεις του Λονδίνου, σίγουρα θα λάμβανε διαφορετικά μέτρα και θα

---

⁹⁷ Ηρακλείδης, *...Κυπριακό Πρόβλημα... ό.π...*, 2006, σελ.100-101

⁹⁸ Κρανιδιώτης, *...Οι διεθνείς διαστάσεις... ό.π...*, σελ.19

⁹⁹ Παύλος Τζεργιάς, «Από τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου ως και την τούρκικη εισβολή (1959-1974)», Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1998, σελ.471

προχωρούσε με πολύ διαφορετικό τρόπο στην όλη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος¹⁰⁰.

6.1.2. Προσπάθειες συμβιβασμού μεταξύ των δύο κοινοτήτων

Έτσι λοιπόν, αρχές του 1964, συναντήθηκαν οι εκπρόσωποι των δύο κοινοτήτων στο Λονδίνο, όπου μεταξύ των άλλων η ελληνοκυπριακή πλευρά ζήτησε τη θέσπιση ενιαίου κράτους, με υποβιβασμό της τουρκικής κοινότητας σε μειονότητα. Επίσης ζητήθηκε η κατάργηση του αιτήματος των Συνθηκών Συμμαχίας και Εγγυήσεως. Παρά τις προτροπές τόσο της ελληνικής κυβέρνησης, όσο και του Γλαύκου Κληρίδη¹⁰¹, ο Μακάριος υιοθέτησε μία αρκετά σκληρή και άκαμπτη γραμμή, απαιτώντας την κατάργηση των δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων, όπως είχαν θεσμοθετηθεί το 1960, ως επίσης και τη μη αναγνώριση της τοπικής αυτοδιοίκησης οργανωμένης επί κοινωνικών και εθνικών κριτηρίων¹⁰².

Το γεγονός αυτό, είχε ως αποτέλεσμα να χαθεί μια τεράστια ευκαιρία για ένα πραγματικά ανέφικτο στόχο, που θα περιόριζε τις τεταμένες σχέσεις και τη δημιουργία μιας πιο δημοκρατικής, ειρηνικής και ευημερούσας Κύπρου, αφού ο Πρόεδρος Μακάριος παρέμεινε αμετάκλητος στις εμμονές του, για να υποβιβάσει το κοινοτικό status της Τ/κ κοινότητας¹⁰³.

Από την άλλη, ο Μακάριος ήθελε να μεν την Κύπρο να είναι ενταγμένη στο Δυτικό κόσμο, αλλά ταυτόχρονα τασσόταν υπέρ μιας πολιτικής αδέσμευτης, που δεν την θεωρούσε ότι είναι ενάντια στη δυτική του φιλοσοφία και τα ιδεώδη και ιστορία της Δύσης¹⁰⁴.

---

¹⁰⁰Κάτσης, *...Από την ανεξαρτησία... ό.π ...*, σελ.15

¹⁰¹ Ηγήθηκε της ελληνοκυπριακής αντιπροσωπείας στη Διάσκεψη του Λονδίνου

¹⁰² Πολύβιος Πολυβίου, *Τα τρία λάθη*, Λευκωσία, 2009, σελ. 30-31, 37

¹⁰³ Φάντης, *...Το κυπριακό, αναζητώντας... ό.π...*, σελ.45

¹⁰⁴ Μιλτιάδης Χριστοδούλου, *Το ΝΑΤΟ στη ψυχροπολεμική και τη μεταψυχροπολεμική εποχή και η Κύπρος*, Λευκωσία, 2000, σελ.26-27

Εξάλλου, παρόλο που η Τουρκία άνηκε στο ΝΑΤΟ και το ΣΕΝΤΟ (αμυντική συμμαχία Τουρκίας-Ιράν-Πακιστάν), ο Μακάριος ακολουθούσε μια δραστήρια πολιτική ουδετερότητας και γινόταν πόλος έλξης «του τριγώνου Τίτο-Νάσερ-Μακαρίου»¹⁰⁵.

Συνάμα, στις 31/08/1964, ο Μακάριος δήλωσε χαρακτηριστικά: « Η Κύπρος δεν θα συγκατατεθεί ποτέ στην παραμονή ή εγκαταστάσεων ξένων βάσεων στο έδαφός της σαν όρο για την Ένωση με την Ελλάδα»¹⁰⁶.

6.1.3. Ο Μακάριος αναθεωρεί τις απόψεις του για ένωση με την Ελλάδα

Ο Μακάριος εξάλλου αποτέλεσε τον πρώτο Κύπριο πολιτικό ηγέτη που ήρθε σε αντιπαράθεση και ρήξη με την ελληνική κυβέρνηση, για το φλέγον θέμα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Κινητοποιούσε μάλιστα την κοινή γνώμη με τα τεράστια συλλαλητήρια τόσο στην Κύπρο, όσο και στην Ελλάδα.

Ο Κύπριος ηγέτης αναλαμβάνοντας πλέον και την προεδρία, είχε ξεκινήσει ένα αγώνα με πρώτιστο πολιτικό στόχο και σκοπό την πλήρη ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Εντούτοις, βλέποντας ότι πλέον αυτός ο στόχος ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί χωρίς να επέλθει ένας νικηφόρος πόλεμος της Ελλάδας εναντίον της Τουρκίας. Κάτι που δεν ταίριαζε με το θρησκευτικό του προφίλ. Υπό αυτές τις συνθήκες η προώθηση της ιδέας για ένωση θα οδηγούσε ουσιαστικά σε διπλή ένωση. Αυτό όμως που σύμφωνα με το Μακάριο προείχε, δεν ήταν η Ένωση αλλά η επιβίωση του ελληνισμού στην Κύπρο και η διατήρηση της ανεξαρτησίας του νησιού. Αυτό, όπως εξελίσσονταν τη δεδομένη περίοδο τα διεθνή γεγονότα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με την ενίσχυση της διεθνούς οντότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, καθώς επίσης και την ειρηνική επίλυση των διακοινοτικών διαφορών με ένα ουσιαστικό και εποικοδομητικό διάλογο¹⁰⁷.

Από την άλλη όμως, όταν η Κύπρος γινόταν και επίσημα ανεξάρτητο κράτος έφερε ταυτόχρονα μαζί της, την ευχή και την κατάρα να γίνει μέλος του ΝΑΤΟ, κάτι που προκάλεσε έντονους προβληματισμούς στο Μακάριο. Ως γνωστό, ο Μακάριος, ως Πρόεδρος της Κ.Δ., άρχιζε τη σταδιοδρομία του με καθαρά δυτικούς προσανατολισμούς και φιλοδυτική φιλοσοφία, ενώ εξέφραζε απόλυτη πίστη και πεποίθηση στα πολιτικά

---

¹⁰⁵ Αβέρωφ-Τοσίτσα, *...Ιστορία χαμένων...ό.π...*, σελ.277

¹⁰⁶ Ξύδη κ.α.,*...Ο Μακάριος...ό.π...*, σελ.96

¹⁰⁷ Κρανιδιώτης,*...Οι διεθνείς διαστάσεις... ό.π...*, σελ.61

ιδεώδη της Δύσης. Ταυτόχρονα, άρχισε πλέον να συνειδητοποιεί ότι είναι εντελώς απραγματοποίητο και ακατόρθωτο ο πόθος της ένωσης με την Ελλάδα και έτσι έστειψε την προσοχή του, στο να καταστήσει την Κύπρο πραγματικά ανεξάρτητη και αδέσμευτη, ενταγμένη στο περιβάλλον της οικουμενικής οικογένειας των αδέσμευτων λαών¹⁰⁸.

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε πάντοτε συναίσθηση του εθναρχικού του ρόλου, κάτι που δεν του επέτρεπε να «ενταφιάσει» τον αγώνα του για την ένωση. Από την άλλη μεριά όμως είχε αρχίσει να συμφιλιώνεται και να στρέφεται, προς την ιδέα της κυπριακής ανεξαρτησίας¹⁰⁹.

Το γεγονός αυτό λέχθηκε και δημοσίως από τον Μακάριο το Δεκέμβριο του 1968, όταν αναθεώρησε τις απόψεις του για ένωση και τόνισε χαρακτηριστικά: *«Αν και η ένωση είναι στόχος ευκαίος, δεν είναι πια εφικτός. Οι Κύπριοι πρέπει να το καταλάβουν αυτό και να συνεχίσουν να αγωνίζονται για την πραγματοποιήσιμη λύση, που είναι η ανεξαρτησία της Κύπρου»*¹¹⁰.

Έτσι ο Αρχιεπίσκοπος εγκατέλειψε επίσημα την ιδέα της ένωσης, υποστηρίζοντας ότι υπό τις δεδομένες συνθήκες, η μόνη πιθανή λύση ήταν η διατήρηση του ήδη υφιστάμενου καθεστώτος ανεξαρτησίας, επιλέγοντας με αυτόν τον τρόπο κάτι που ήταν εφικτό και όχι απλώς επιθυμητό¹¹¹.

6.1.4. Οι δεύτερες Προεδρικές Εκλογές

Εντούτοις, στις αμέσως επόμενες προεδρικές εκλογές της 25^{ης} Φεβρουαρίου 1968, τις δεύτερες στην ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, ο Εθνάρχης Μακάριος αναδείχθηκε και πάλι Πρόεδρος, αυτή τη φορά πανηγυρικά συγκεντρώνοντας, το απίστευτο ποσοστό 95,45% των ψήφων¹¹².

---

¹⁰⁸ Χριστοδούλου, *...Το ΝΑΤΟ στη...* ό.π.... σελ.11

¹⁰⁹ Τζερμίας, *...Ιστορία της κυπριακής...* ό.π..., σελ.501

¹¹⁰ Γιάννης Κρανιδιώτης, *Το κυπριακό πρόβλημα: η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο 1960-1974*, Αθήνα, 1984, σελ.179

¹¹¹ Αλέκου, *... The International...* ό.π...σελ.175

¹¹² Τζερμίας, *...Ιστορία της κυπριακής...* ό.π..., σελ. 648

Η ανανέωση της θητείας του Μακαρίου, συνδυάστηκε και με το γεγονός ότι το 1968, υπήρξε ένα από τα καλύτερα, εάν όχι το καλύτερο χρονικό σημείο για την ελληνοκυπριακή πλευρά και το χειρότερο για την τουρκοκυπριακή. Ο κυριότερος λόγος ήταν ότι η τουρκική πλευρά προέβη σε αρκετές υποχωρήσεις και ήταν μάλιστα έτοιμη να προχωρήσει σε λύση των εσωτερικών πτυχών του κυπριακού προβλήματος, που μάλιστα θα ήταν αποδεκτή και από τη στρατιωτική ηγεσία της Τουρκίας¹¹³.

Δυστυχώς, παρά τις αντίθετες απόψεις του Κληρίδη, ο Μακάριος αρνήθηκε πεισματικά και πάλι να αποδεχθεί τις τουρκικές παραχωρήσεις πιστεύοντας ότι ο χρόνος ήταν πλέον υπέρ των Ελληνοκυπρίων και ότι οι Τουρκοκύπριοι μελλοντικά θα προχωρούσαν σε περαιτέρω υποχωρήσεις, αφού δεν θα είχαν πλέον επιλογή και θα μετατρέπονταν με μαθηματική ακρίβεια από κοινότητα σε μειονότητα κάτι που ανέκαθεν επιδίωκε ο Μακάριος¹¹⁴.

6.1.5. Ο Μακάριος αποδέχεται την ίδρυση κόμματος

Ο Μακάριος φρόντισε στις 30/05/1959 για την ίδρυση ενός πολιτικού κόμματος, που θα τον υποστήριζε. Αυτό ονομάστηκε Ενιαίο Μέτωπο Αναδημιουργίας (ή Ανασυγκροτήσεως) το οποίο διαλύθηκε λίγους μήνες μετά. Το πολιτικό αυτό σχήμα, απαρτιζόταν από πολύ μεγάλο ποσοστό από μέλη της ΕΟΚΑ, οι οποίοι τη δεδομένη χρονική περίοδο, μετά το τέλος του απελευθερωτικού αγώνα, τάσσονταν υπέρ του Εθνάρχη, αφού στήριξε δημόσια των αγώνα¹¹⁵. Ο Μακάριος επιδίωξε αρχικά να συνυπάρξει και με το Στρατηγό Γεώργιο Γρίβα. Ωστόσο, αργότερα εξαιτίας της διαμάχης που προέκυψε μεταξύ του Γρίβα και του Μακαρίου, μια ομάδα δυσσχεστών με τον Εθνάρχη οπαδών του Διγενή, αποσχίστηκε από το πιο πάνω κόμμα.

Από την άλλη, περί τα μέσα Νοεμβρίου του 1968, με την σύμφωνη γνώμη του Μακαρίου, οι Γλαύκος Κληρίδης, Πολύκαρπος Γιωρκάτζης και Τάσος Παπαδόπουλος

---

¹¹³ Πολυβίου, *...Τα τρία λάθη...ό.π...*, σελ.40

¹¹⁴ Αυτόθι..., σελ. 40

¹¹⁵ Περισσότερα για το περιστατικό βλέπε: Παναγιώτης Παπαδημήτρης, *Τα πρώτα σύννεφα, Περίοδος 1960-1973*, από ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Τόμος Α', 1878-1978, Λευκωσία, σελ. 18

άρχισαν διαβουλεύσεις για την ίδρυση πολιτικού κόμματος. Στις 5 Φεβρουαρίου 1969 ο Γλαύκος Κληρίδης συναντήθηκε με τον Πρόεδρο Μακάριο και του ανακοίνωσε ότι θα εξάγγειλε επίσημα την ίδρυση κόμματος. Το γεγονός αυτό επιδεικνύει τη μεγάλη πολιτική επιρροή που είχε ανέκαθεν ο Μακάριος¹¹⁶.

---

¹¹⁶ Δημητρίου, *...Πολιτικά Εγκλήματα...ό.π ...*, σελ.155

Κεφάλαιο 7

Οι Δολοφονικές Απόπειρες του Εθνάρχη

7. Οι δολοφονικές απόπειρες εναντίον του Εθνάρχη

Η νέα πολιτική φιλοσοφία και στάση του Μακαρίου, ιδιαίτερα στο «φλέγον» θέμα της ένωσης, είχαν σαν αποτέλεσμα να διενεργηθούν απόπειρες δολοφονίας εναντίον του.

Συγκεκριμένα, τον Ιανουάριο του 1970 και ενώ ο Μακάριος ταξίδεψε στο Ναϊρόμπι, στην Αφρική, ένας Αμερικάνος διπλωμάτης, τον προειδοποίησε για ενδεχόμενη απόπειρα δολοφονίας εναντίον του, όταν αυτός θα επέστρεφε στην Κύπρο, κάτι που αποδεικνύει ότι ήταν πολλοί οι πιθανοί εντολοδόχοι για αφανισμό του Μακαρίου¹¹⁷.

7.1. Πρώτη Δολοφονική Απόπειρα (1970)

Η πιο πάνω προειδοποίηση, δεν άργησε να γίνει πραγματικότητα όταν τις πρώτες πρωινές ώρες της 8ης του Μάρτη του 1970, έγινε η πρώτη δολοφονική απόπειρα εναντίον του Αρχιεπίσκοπου Μακαρίου, ο οποίος βρισκόταν εντός του προεδρικού ελικοπτέρου, για να μεταβεί στο καθιερωμένο Ετήσιο Εθνικό Μνημόσυνο του ήρωα της ΕΟΚΑ, Γρηγόρη Αυξεντίου, χωρίς όμως επιτυχία. Πιστεύεται ότι πίσω από αυτή τη δολοφονική απόπειρα βρισκόταν ο στενός συνεργάτης και υπασπιστής του Μακαρίου, Διοικητής των ΛΟΚ, Συνταγματάρχης Δημήτριος Παπαποστόλου, ο οποίος ήθελε όπως σχολιάστηκε χαρακτηριστικά «να εξαφανίσει τον παπά», εξυπηρετώντας οδηγίες της χούντας των Αθηνών¹¹⁸.

Η απόπειρα αυτή απέτυχε και οι φυσικοί αυτουργοί της όλης εγκληματικής ενέργειας συνελήφθησαν και κάποιοι από αυτούς καταδικάστηκαν σε φυλάκιση, εκτός όμως από τους εγκέφαλους της όλης συνωμοσίας¹¹⁹.

---

¹¹⁷ Brendan & Craig, *...Η Συνωμοσία της...ό.π...*, σελ.244

¹¹⁸ Κάτσης, *...Από την ανεξαρτησία...ό.π...*, σελ.135

¹¹⁹ Λάμπρου, *...Ιστορία του...ό.π...*, σελ.20-21

Ο Μακάριος μετά τη δολοφονική απόπειρα εναντίον του, προβληματίστηκε έντονα και αποφάσισε τη διεξαγωγή εκλογών τον Ιούλιο του 1970, ελπίζοντας με αυτό το τρόπο να αξιοποιήσει το δημόσιο αίσθημα υπέρ του, όπου κατάφερε και πάλι να εκλεγεί εκ νέου σε Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, παρόλο που τα αποτελέσματα, δεν ήταν και τα καλύτερα γι' αυτόν¹²⁰.

7.1.1. Δεύτερη Δολοφονική Απόπειρα (1973)

Έτσι στις 7 Οκτωβρίου 1973, διαπιστώνοντας ότι ο Μακάριος δεν ήταν εύκολο να βγει από τη μέση, γίνεται ακόμη μια προσπάθεια δολοφονίας εναντίον του. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν με την τοποθέτηση τεσσάρων ναρκών, σε χωριό κοντά στην Αμμόχωστο, οι οποίες και εξερράγηκαν στο δρόμο, χωρίς επιτυχία, λίγα λεπτά προτού περάσει το προεδρικό όχημα¹²¹.

Συγκεκριμένα, στο χωριό Σέργιος Αμμοχώστου, στα πλαίσια πανηγυρικής εκδήλωσης, για τον ετήσιο εορτασμό του ομώνυμου Αγίου, προσκλήθηκε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος για να χοροστατήσει στη Θεία Λειτουργία, γεγονός το οποίο δημοσιοποιήθηκε για μεγαλύτερη προσέλευση του κοινού. Στις 5/10/1973 δόθηκε πληροφορία στους εμπλεκόμενους για τα μέτρα ασφαλείας, από τον τότε Διευθυντή Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Κ.Υ.Π.), Α. Τομπάζο, ότι θα γινόταν απόπειρα κατά της ζωής του Αρχιεπισκόπου κατά τη μετάβαση του στον Άγιο Σέργιο. Πράγματι, στις 06:40 μ.μ., στο δρόμο Άγιος Σέργιος-Σαλαμίνα, κοντά στην τοποθεσία «Ποκάλαμα», έγινε μια πολύ ισχυρή έκρηξη, όπου διαπιστώθηκε ότι ένα μέρος της ασφάλτου είχε καταστραφεί. Πίσω από την απόπειρα, βρισκόταν ένας βοσκός, ο οποίος πυροδότησε πρόωρα τον εκρηκτικό μηχανισμό, αφού παρόλο που του είχε ανατεθεί να ανατινάξει το αυτοκίνητο του Αρχιεπισκόπου, αυτός το μετάνιωσε¹²².

Η αντιμετώπιση του Μακαρίου στις δολοφονικές απόπειρες εναντίον του χαρακτηρίστηκαν από μια πυγαία χριστιανική ηθική αφού μεταξύ άλλων δήλωσε: «...*Η ψυχή μου είναι γεμάτη πόνο γι' αυτή την απόπειρα δολοφονίας... για το ότι μερικοί άντρες*

---

¹²⁰ Brendan & Craig, *...Η Συνομωσία της...ό.π...*, σελ.246

¹²¹ Αυτόθι..., σελ.253

¹²² Δημητρίου, *...Πολιτικά Εγκλήματα...ό.π...*, σελ.473-475

το έχουν επιχειρήσει χωρίς δισταγμό... Γι' αυτούς προσεύχομαι στο Θεό να τους συγχωρήσει...»¹²³.

Ακολούθως, μετά τις πιο πάνω απόπειρες δολοφονίας εναντίον του, ο Μακάριος και με βάση συγκεκριμένων πληροφοριών που είχε για τις προθέσεις του Στρατηγού Γρίβα, για δυναμικές κινητοποιήσεις εναντίον του, αν δεν αποδεχόταν να ευθυγραμμιστεί με την πολιτική του, αποφάσισε να εξοπλίσει και θωρακίσει την Αστυνομία με σύγχρονο οπλισμό, με αποτέλεσμα να στραφεί και πάλι προς την Τσεχοσλοβακία, όπου και αγόρασε εξοπλισμό¹²⁴.

---

¹²³Vanezis, *Makarios...ό.π...*, σελ.171-173

¹²⁴Παναγιώτης Παπαδημήτρης, «Απόπειρες κατά Μακαρίου-Δολοφονία Γεωργιάτση-Η Δράση της ΕΟΚΑ Β', Περίοδος 1960-1973», από ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Τόμος Β', Λευκωσία, 1970-1980, σελ.150

Κεφάλαιο 8

Η Αντίδραση των 3 Μητροπολιτών

8. Οι «σκοτεινές» συνομοσίες εναντίον του Μακαρίου

Η συνομοσία του NATO ενάντια στον Πρόεδρο και Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και γενικότερα για το μέλλον της Κύπρου, επικυρώθηκε στη σύνοδο τους, το Δεκέμβριο του 1971 στις Βρυξέλλες, όπου οι υπουργοί Εξωτερικών του NATO, άναψαν το «πράσινο φως» στη Χούντα των Αθηνών για να προχωρήσει στην πραξικοπηματική ανατροπή του Μακαρίου. Η Χούντα η οποία αποτελούσε ένα σημαντικό «εργαλείο» στα χέρια του NATO και της ΣΙΑ, άρχισε να δραστηριοποιείται και σε συνεργασία με τους πράκτορες της στην Κύπρο, τους συνεργάτες του NATO, ΕΟΚΑ Β' και τους χουντικούς αξιωματικούς που υπηρετούσαν στην Εθνική Φρουρά, ξεκίνησε την προετοιμασία για να εκπληρώσει τις εντολές των αφεντικών της¹²⁵.

Από την άλλη, η εισαγωγή των τσεχοσλοβακικών όπλων, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, αποτέλεσε την αφορμή για να οξυνθούν, οι ήδη τεταμένες σχέσεις Μακαρίου-Χούντας. Σε αυτή την κρίση συνέβαλε και το γεγονός ότι ο Μακάριος επισκέφθηκε τη Μόσχα το 1971, για να παρευρεθεί στην τελετή, για την ενθρόνιση του νέου Πατριάρχη της Ρωσίας (θρησκευτική υποχρέωση), μια επίσκεψη την οποία η χούντα θεώρησε απαράδεκτη και προκλητική. Η πραγματική όμως αιτία που η χούντα αντέδρασε με αυτό τον τρόπο, ήταν η πίεση που δεχόταν από τους νατοϊκούς κύκλους η Χούντα, για να επιλύσει το κυπριακό, με βάση τις συμφωνίες που έγιναν με την Τουρκία, πίσω από την πλάτη του Μακαρίου, ο οποίος αποτελούσε το «αγκάθι» στα σχέδια και που έπρεπε οπωσδήποτε να παραγκωνισθεί. Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος του πραξικοπήματος που σχεδιάστηκε για τις 15 του Φλεβάρη το 1972, αλλά εν τέλει ματαιώθηκε¹²⁶.

---

¹²⁵Φάντης, ...Το κυπριακό, αναζητώντας...ό.π..., σελ.109

¹²⁶Αυτόθι..., σελ.83-84

8.1. Η αντίδραση των 3 Μητροπολιτών ενάντια στο Μακάριο

Όταν όμως οι συνωμότες πείστηκαν ότι ο Αρχιεπίσκοπος δεν θα υπόκυπτε πολύ εύκολα στη διακοίνωση της 11^{ης} του Φλεβάρη του 1972, αποφάσισαν να χρησιμοποιήσουν εναντίον του, τους 3 Μητροπολίτες. Συγκεκριμένα στις 2 Μαρτίου του 1972, σε συνεδρία της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Κύπρου, οι Μητροπολίτες Πάφου Γεννάδιος, Κιτίου Άνθιμος και Κυρήνειας Κυπριανός, ζήτησαν από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, να παραιτηθεί από την Προεδρία της Κύπρου¹²⁷.

Η χούντα των Αθηνών με την υποκίνηση του ΝΑΤΟ, υποκίνησε τους 3 Μητροπολίτες σε ανταρσία ενάντια στον Αρχιεπίσκοπο και Πρόεδρο απαιτώντας την άμεση παραίτηση του από το προεδρικό αξίωμα. Τόνιζαν μετά από 13 ολόκληρα χρόνια που ο Μακάριος είχε ανακηρυχθεί από το λαό ως Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας και ασκούσε τα προεδρικά του καθήκοντα, το «ασυμβίβαστο» δήθεν του αξιώματος του Προέδρου με την Αρχιεπισκοπική ιδιότητα του¹²⁸.

Φυσικά κάτι τέτοιο δεν ευσταθούσε, αφού σύμφωνα με την Αγία Γραφή, τόσο στην Παλαιά Διαθήκη, όσο και στην Καινή Διαθήκη, δεν υπάρχει καμία απαγόρευση σε Αρχιεπίσκοπο, Επίσκοπο ή οποιοδήποτε άλλο κληρικό κατώτερου βαθμού, όσον αφορά την αποδοχή πολιτικού αξιώματος, όταν αυτό του προσφέρεται υπό του ποιμνίου του¹²⁹.

8.1.2. Η αντίδραση του Μακαρίου από τη στάση των 3 Μητροπολιτών

Ο Μακάριος βλέποντας πόσο σοβαρά τραυματίστηκε το κύρος τόσο του ιδίου, όσο και της Εκκλησίας γενικότερα, από τη στάση και ανεπάρκεια των τριών Επισκόπων, δήλωσε χαρακτηριστικά: *«Υπό το βάρος των ευθυνών μου ως Προκαθήμενος της Εκκλησίας Κύπρου και των υποχρεώσεων ως Εθνικού Ηγέτη, θα λάβω όλα τα ενδεικνυόμενα μέτρα για διαφύλαξη του κύρους της Εκκλησίας, με τη λήψη όλων των ενδεικνυόμενων μέτρων διά τους αποδιοπομπαίους»*. *«Ουκ οίδασι τι ποιούσι»*¹³⁰.

¹²⁷ Κάτσης, *...Από την ανεξαρτησία...ό.π...*, σελ.185

¹²⁸ Φάντης, *...Το κυπριακό, αναζητώντας... ό.π...*, σελ.71

¹²⁹ Μιτσίδου, *...Μακάριος Ιστορικά...ό.π...*, σελ.1

¹³⁰ Άγνωστος, «Άκυρος η απόφαση περί καθαιρέσεως», Εφημερίδα Τα Νέα, Παρασκευή, 09/03/1973, αρ. Φύλλου 998, (εξώφυλλο), σελ.1

Παράλληλα, αξίζει αναφοράς ότι οι τρεις Μητροπολίτες εάν δεν είχαν οποιοσδήποτε πολιτικές διαφορές με το Μακάριο, δεν θα θυμούνταν ξαφνικά τους ιερούς κανόνες, που τους είχε παραβιάσει εδώ και 12-13 χρόνια. Ο Εθνάρχης βρέθηκε μπροστά σε ένα δίλημμα. Να ακούσει τη φωνή του κυπριακού λαού που τον ήθελε να παραμείνει ο ηγέτης του ή το αίτημα των τριών Μητροπολιτών. Τελικά επέλεξε το πρώτο, όπως είχε υποχρέωση να πράξει ιδιαίτερα αυτή τη δύσκολη χρονικά περίοδο για το κυπριακό¹³¹.

Για τους πιο πάνω λόγους, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, μετά την ομολογουμένως απαράδεκτη ενέργεια των 3 Μητροπολιτών κάλεσε τη «Μείζονα Σύνοδο», για να λάβει δραστικά μέτρα. Η συνοδική απόφαση δικαίωσε πλήρως το Μακάριο, με το επιχείρημα, ότι η άσκηση του προεδρικού αξιώματος υπό τις παρούσες συνθήκες δεν είναι σε καμία περίπτωση ενάντια στους εκκλησιαστικούς κανόνες, αλλά συνάδει προς την ιστορία, τις παραδόσεις και τα αισθήματα όλου του ορθόδοξου κόσμου¹³².

Αναλύοντας, την πιο πάνω αντίδραση των 3 Μητροπολιτών διαπιστώνουμε ότι οι ίδιοι σε αυτή την περίπτωση, συμπεριφέρθηκαν πρωτίστως πολιτικά και όχι υπό τη θρησκευτική τους ιδιότητα. Το γεγονός αυτό επιδεικνύει το διπλό ρόλο που ανέκαθεν είχε η Εκκλησία της Κύπρου και όχι μόνο ο εκάστοτε Αρχιεπίσκοπος.

8.1.3. Προεδρικές Εκλογές Φεβρουαρίου 1973 και η στάση της χούντας

Στις 8 του Φλεβάρη του 1973, ο Μακάριος και πάλι εκλέγεται Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, χωρίς μάλιστα κανένα ανθυποψήφιο. Στις 27 του Φλεβάρη ο Γρίβας καλεί επίσημα τον τύπο (εφημερίδες, δημοσιογράφους, κλπ), να αποκαλεί το Μακάριο μόνο ως Αρχιεπίσκοπο και όχι ως Πρόεδρο, αφού σύμφωνα με αυτόν και τους υποστηρικτές του, δεν είχε τηρήσει σε καμία περίπτωση δημοκρατικούς κανόνες για την επανεκλογή του ως Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας¹³³.

Ο Μακάριος όπως και από την πρώτη μέρα που ανέλαβε την Προεδρία, οραματιζόταν πάντα ένα κράτος δικαίου. Ένα «κράτος του Θεού», όπως κάποτε συνήθιζε να λέει σε

---

¹³¹ Κάτσης, *...Από την ανεξαρτησία...ό.π...*, σελ.213

¹³² Τζεργιάς, *...Ιστορία της κυπριακής...ό.π...*, σελ.695

¹³³ Κάτσης, *...Από την ανεξαρτησία...ό.π...*, σελ.185

κάποιες από τις ομιλίες του. Και ενώ δεν έχανε την υπομονή του μπροστά στις δυσκολίες που ερχόταν καθημερινά αντιμέτωπος, περισσότερο του άρεσε στο να βλέπει τις ευκολίες και τα προτερήματα, που ανοίγονταν μπροστά του με το νέο καθεστώς, παρά τις δυσκολίες και τα μειονεκτήματά του¹³⁴.

Από την πλευρά τους οι νατοϊκοί συνωμότες (κυρίως αγγλοαμερικάνοι) συνέχισαν να επεξεργάζονται διάφορα σχέδια, για να ανατρέψουν τον Μακάριο, τον οποίον θεωρούσαν ως το κυριότερο εμπόδιο για τη διευθέτηση του κυπριακού στα πλαίσια πάντοτε των δικών τους σχεδίων και συμφερόντων. Εξάλλου, η χούντα δεν έπαψε σε κανένα στάδιο να μην καταστρώνει σχέδια για την πραξικοπηματική ανατροπή ή ακόμη και για τη φυσική εξόντωση του Προέδρου Μακαρίου, χωρίς όμως να σκέφτεται τυχόν μελλοντικές δυσμενείς συνέπειες για την Κύπρο¹³⁵.

Ο θεσμικός Πρόεδρος και εκπρόσωπος της δήθεν ενωτικής παράταξης στην Κύπρο, της Επιτροπής Συντονισμού Ενωτικού Αγώνα, ΕΣΕΑ, δήλωσε χαρακτηριστικά στον πρέσβη της Χούντας στη Λευκωσία, Ευστάθιο Λαγάκο το 1973, λίγο πριν από το προδοτικό πραξικόπημα τα εξής: *«Να φύγει αυτός (ο Μακάριος) και ας βλέπω πίσω από τα σίδερα της φυλακής τη Λευκωσία να καίγεται»*, δείχνοντας το μεγάλο μίσος που έτρεφε προς το πρόσωπο του Εθνάρχη¹³⁶.

8.1.4. Η άφιξη του Στρατηγού Γρίβα Διγενή εκ νέου στην Κύπρο

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, πίστευε ότι ο ερχομός του Στρατηγού εκ νέου στην Κύπρο, θα του δημιουργούσε επιπλέον προβλήματα, πολύ περισσότερα από εκείνα που θα τον βοηθούσε να λύσει. Εξάλλου, η όλη συνεργασία τους στο παρελθόν, κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα 1955-1959, δεν υπήρξε και η καλύτερη. Αντιθέτως, επανειλημμένα είχαν έλθει σε σύγκρουση και το πιο πιθανόν και αυτή τη φορά, θα συνέβαινε το ίδιο, αφού ο Γρίβας, διαφωνούσε κάθετα και καταδίκασε την όλη πολιτική φιλοσοφία του Μακαρίου¹³⁷.

---

¹³⁴ Κρανιδιώτης, *...Οι διεθνείς διαστάσεις...ό.π...*, σελ.61

¹³⁵ Φάντης, *...Το κυπριακό, αναζητώντας...ό.π...*, σελ.63

¹³⁶ Μάριος Ευρυβιάδης, «Μακάριος, ο τελευταίος ενωτικός», *Εφημερίδα ο Φιλελεύθερος*, 03/08/2014.

¹³⁷ Παπαδημήτρης, *...«Απόπειρες κατά...»...ό.π...*, σελ.126

Ο Γρίβας είχε έρθει μυστικά στο νησί, από το καλοκαίρι του 1971, ντυμένος ως ιερέας, με σκοπό την ανατροπή του Μακαρίου, (διαχωρισμός των πολιτών σε μακαριακούς και γριβικούς) ξεκινώντας μάλιστα αμέσως τη νέα έκδοση της ΕΟΚΑ, τη λεγόμενη ΕΟΚΑ Β', με απώτερο σκοπό την Ένωση με την Ελλάδα, όπως πάντοτε ήταν η όλη φιλοσοφία του. Αποκήρυξαν μάλιστα το Μακάριο γιατί επιζητούσε ένα σχετικά «εύκολο» διακανονισμό, αντί την πλήρη ένωση με τη «μητέρα πατρίδα».

Ο Μακάριος μάλιστα κατά τη μυστική άφιξη του Γρίβα, για να μην δραματοποιήσει την κατάσταση έκανε ένα χιουμοριστικό σχόλιο. Σχετικά είπε: *«Εάν ο Γρίβας ταξίδεψε στο νησί πραγματικά, μεταμφιεσμένος σε παπά, τότε υπάγεται σε έμενα, αφού είμαι ο Αρχιεπίσκοπος»*¹³⁸.

---

¹³⁸ Τζερμιάς, ...Ιστορία της κυπριακής...ό.π..., σελ.665

Κεφάλαιο 9

Το Πραξικόπημα και η Τουρκική Εισβολή

9. Η στάση του Μακαρίου στο πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή

Ο Κύπριος Εθνάρχης, μετά το θάνατο του Γρίβα στις 27 Ιανουαρίου του 1974, έδειξε ανωτερότητα και ψυχικό μεγαλείο. Τίμησε τον αντίπαλο του, παρ' όλες τις προσωπικές και πολιτικές συγκρούσεις κατά διαστήματα, εξαίροντας κυρίως τη μεγάλη συμβολή που είχε ο Στρατηγός, στον απελευθερωτικό αγώνα του 1955-1959¹³⁹.

Μάλιστα μετά τα θάνατο του Γρίβα, ο Μακάριος αποφυλάκισε όλα τα στελέχη της ΕΟΚΑ Β' και πρόσφερε αμνησία σε αυτούς εάν εγκατέλειπαν την παρανομία, κάτι που απέσπασε θετικά σχόλια. Όμως το ερώτημα που παρέμενε ήταν κατά πόσο η ΕΟΚΑ Β' θα συνέχισε ή όχι το έργο της¹⁴⁰;

Ιδιαίτερης αναφοράς, η στάση που επέδειξε ο Μακάριος, ακόμη και σε αυτούς που προσπάθησαν να τον εξοντώσουν. Ήταν όντως μία από τις μεγάλες αρετές που επέδειξε ο Μακάριος, κάτι κυρίως που πήγαζε από τις θρησκευτικές του αντιλήψεις. Όπως για παράδειγμα, όταν συγχώρεσε και αμνήστευσε, εκείνους που προσπάθησαν να τον δολοφονήσουν το Μάρτη του 1970, ηγετικά στελέχη της παράνομης οργάνωσης «Πατριωτικό Μέτωπο», όλα τα ηγετικά και άλλα στελέχη της «ΕΟΚΑ Β'», όταν έγινε πλέον γνωστός ο θάνατος του Στρατηγού Γρίβα Διγενή. Το αποκορύφωμα όμως ήταν ότι συγχώρεσε και στις 7 Δεκεμβρίου 1974, όταν επέστειψε στην Κύπρο, όλους όσους είχαν ανάμειξη με αυτό. Κάτι που φυσικά εμπίπτει από το γεγονός ότι ήταν ιερωμένος

---

¹³⁹ Αυτόθι..., σελ.667

¹⁴⁰ Κάτσης...Από την ανεξαρτησία...ό.π..., σελ.229

και σύμφωνα με το δόγμα του χριστιανισμού, θα πρέπει να δίνεται συγχώρεση ακόμη και στους εχθρούς μας¹⁴¹.

9.1. Το πραξικόπημα

Το «Βήμα» σε δημοσίευση της 5 Ιουλίου του 1974, γνώριζε πάντως ότι στην ίδια του ανταπόκριση το «Ντέιλυ Τέλεγκραφ» έλεγε πως οι «Έλληνες Στρατιωτικοί» βλέπουν δύο μεγάλα εμπόδια στην «ενωτική» πολιτική τους. Το πρώτο εμπόδιο αποτελούσε η εθνικιστική κοινή γνώμη στην Κύπρο που δεν ήθελε σε καμία περίπτωση οποιεσδήποτε παραχωρήσεις προς τους Τούρκους, δηλαδή τη διχοτόμηση του νησιού. Το άλλο εμπόδιο ήταν ο ίδιος ο Πρόεδρος Μακάριος που συνδύαζε ένα επαναστάτη, με τα ταλέντα του πολιτικού και διπλωμάτη και σε συνδυασμό πάντοτε με το κύρος του εκκλησιαστικού ηγέτη¹⁴².

Έτσι, στις 15/07/1974, ο Μακάριος, όταν άρχισε το πραξικόπημα εναντίον του βρισκόταν στο Προεδρικό Μέγαρο και όταν ενημερώθηκε σχετικά κατευθύνθηκε στο γραφείο του και προτού εγκαταλείψει το Προεδρικό, ο Εθνάρχης φανερά απογοητευμένος, κοίταξε το γραφείο του και πλησίασε την εικόνα του Χριστού που ήταν κρεμάμενη σε μια γωνιά, απορημένος και αρνούμενος να το πιστέψει. Στη συνέχεια, έβγαλε όλα τα εκκλησιαστικά του κοσμήματα, (εκτός από ένα σταυρό), έβγαλε το καλυμάχι που φορούσε, γονάτισε, προσευχήθηκε, σηκώθηκε και αφού φόρεσε ξανά το καλυμάχι του, με απόλυτη γαλήνη, σαν να βρισκόταν σε εκκλησία και να μην συνέβαινε τίποτα, παρόλο που γενικά επικρατούσε μία κόλαση και ένας πανικός, από σφαίρες και βλήματα, καθώς και φωτιές που ήδη έκαιγαν το προεδρικό, έριξε μια ακόμη τελευταία ματιά και έφυγε, χωρίς να αρθρώσει λέξη¹⁴³.

Το σχέδιο των πραξικοπηματιών προέβλεπε την περικύκλωση του Προεδρικού και από τη δυτική πλευρά από άλλα άρματα που θα έρχονταν από την πλευρά του Μετοχίου του Κύκκου, αλλά συνάντησαν σθεναρή αντίσταση από το Εφεδρικό Σώμα. Έτσι ο Μακάριος, με τους τρεις υπασπιστές του, κατάφεραν να διαφύγουν και να καταλήξουν

---

¹⁴¹ Μυρτιώτη, *...Μακάριος Ιστορικά...ό.π...*, σελ.107

¹⁴² Ξύδη κ.α., *...Ο Μακάριος...ό.π...*, σελ.121

¹⁴³ Παναγιώτης Παπαδημήτρης, «Πραξικόπημα-Εισβολή-Συνομιλίες Βιέννης», Από ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Λευκωσία: 1979-1980, σελ.11

εν τέλει στην Πάφο, από όπου απεύθυνε και διάγγελμα, ότι είναι ζωντανός, ενώ καλούσε τον κυπριακό λαό να αντισταθεί¹⁴⁴.

Συγκεκριμένα, φρόντισε και ετοίμασε ηχογραφημένο μήνυμα που μεταδόθηκε από τον Ελεύθερο Ραδιοφωνικό Σταθμό της Πάφου και έλεγε χαρακτηριστικά: *«Ελληνικέ Κυπριακέ λαέ. Γνώριμη είναι η φωνή που ακούεις. Γνωρίζεις ποιος ομιλεί...είμαι ο Μακάριος. Είμαι εκείνος τον οποίον επέλεξες συ για να είναι ο ηγέτης σου...δεν είμαι νεκρός...όπως η χούντα των Αθηνών και οι εδώ εκπρόσωποι της θα ήθελαν. Είμαι ζωντανός»*.

Μετά από το πιο πάνω μήνυμα ο Μακάριος, κάλεσε τον κυπριακό λαό να αντισταθεί με σθένος κατά της Χούντας. Η επιλογή αυτή από τη μια θεωρείται δικαιολογημένη από ένα πολιτικό Πρόεδρο που γίνεται απόπειρα δολοφονίας εναντίον του και ανατρέπεται στρατιωτικά, αλλά κατά τον Αδαμίδη, δεν δικαιολογείται καθόλου για ένα ιεράρχη της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας¹⁴⁵.

9.1.1. Η Τουρκική εισβολή

Ακολούθως, το βράδυ της 19 Ιουλίου 1974, ο Μακάριος ήρθε σε επικοινωνία με το Συμβούλιο Ασφαλείας, σχετικά με το πραξικόπημα που έγινε εναντίον του, λίγες μέρες πριν, από τη χούντα των Αθηνών. Από την άλλη, η Τουρκία σε λίγες ώρες αποβίβαζε στρατό στην Κύπρο, με τη δικαιολογία να αποκαταστήσει τη Συνταγματική τάξη. Οι Κύπριοι, από την άλλη, αισθάνονταν προδομένοι και δεν μπόρεσαν να αντιδράσουν ουσιαστικά. Η διχοτόμηση του νησιού είχε πλέον αρχίσει¹⁴⁶.

Το επείγον και κυριότερο πρόβλημα μετά το πραξικόπημα, ήταν σε καμία περίπτωση να μην παρέμβει και πατήσει σε κυπριακό έδαφος ο στρατός της Τουρκίας. Δυστυχώς όμως, ο Μακάριος έριξε όλο το βάρος του στον να μην αποτελέσει ο ίδιος ένα «καμένο χαρτί» πολιτικά, αφήνοντας ουσιαστικά την Τουρκία να κάνει το πολιτικό παιχνίδι της. Στην πραγματικότητα πίστευε ότι η Τουρκία θα έπαιρνε οποιαδήποτε μέτρα για να τον επαναφέρει και αποκαταστήσει στην προεδρία, παρόλο που δεν ήταν σίγουρος αν

---

¹⁴⁴ Παπαδημήτρης ..., σελ.11, 40

¹⁴⁵ Αδαμίδης,...*Η Τραγική Αναμέτρηση...ό.π...*, σελ.125

¹⁴⁶ Κάτσης,...*Από την ανεξαρτησία...ό.π...*, σελ.226-227

όντως άρεσε στους Τούρκους, αλλά πίστευε ότι σίγουρα ήταν πιο αρεστός από τον Νίκο Σαμψών, ο οποίος είχε αναλάβει τα ηνία της κυπριακής προεδρίας, μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος¹⁴⁷.

Πρωταγωνιστές της κυπριακής τραγωδίας, υπήρξαν η Ουάσιγκτον που οργάνωσε την όλη συνομιλία σε βάρος της Κύπρου, η χούντα των Αθηνών και οι συνεργάτες της στη Μεγαλόνησο και η Άγκυρα που είχε πάντοτε επεκτατική πολιτική και στόχο τη διχοτόμηση του νησιού, καθώς επίσης και η Τουρκοκυπριακή ηγεσία, που την υπηρετούσε¹⁴⁸.

9.1.2. Η επάνοδος του Μακαρίου στο νησί και ο θάνατός του

Ο Μακάριος αφού παρέμεινε στο εξωτερικό για περίοδο 5 μηνών ώστε να διασφαλιστεί η επικύρωση της αναγνώρισης της Κ.Δ., ως του μόνου νόμιμου κράτους στο νησί, επέστρεψε στην Κύπρο στις 7 Δεκεμβρίου του 1974.

Σύσσωμος ο λαός, με εξαίρεση τους εγκληματίες που συμμετείχαν στο πραξικόπημα, του επιφύλαξε θερμή και αποθεωτική υποδοχή. Ο Μακάριος βλέποντας την καταστροφή και τον όλεθρο της διαμελισμένης πλέον Κύπρου, αισθάνθηκε μεγάλη απογοήτευση. Ίσως αυτός να είναι και ένας επιπλέον λόγος που την Κυριακή των Βαΐων, στις 3 Απριλίου, στη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας στον Ιερό Ναό του Αγίου Προκοπίου όπου χοροστατούσε, έπαθε το πρώτο έμφραγμα του μυοκαρδίου¹⁴⁹.

Εξάλλου, ο Μακάριος επιστρέφοντας στο νησί, στα μάτια μεγάλης μερίδας του κόσμου, ήταν ο εκπρόσωπος της Συνταγματικής Κυβερνήσεως, που είχε προκαλέσει ο ίδιος δυστυχώς με κάποιες απερίσκεπτες ενέργειές του, την τουρκική επέμβαση και εισβολή στην Κύπρο. Η επιστροφή του Μακαρίου στην Κύπρο, προδιέγραφε να επέλθει η ειρήνη και ηρεμία στο νησί και ενέπνεε το σεβασμό της διεθνούς κοινής γνώμης¹⁵⁰.

---

¹⁴⁷ Αδαμίδης, *...Η Τραγική Αναμέτρηση...ό.π...*, σελ.198

¹⁴⁸ Κάτσης, *...Από την ανεξαρτησία...ό.π...*, σελ.248

¹⁴⁹ Άγνωστος, «Το όραμα και το μεγαλείο του Εθνάρχη», *Εφημερίδα ο Φιλελεύθερος του Σαββάτου*, 1996, 03/08/1996, σελ.10

¹⁵⁰ Μεχμέτ Αλή Μπιράντ, *Τα Παζαρέματα*, Αθήνα, 1985, σελ.152

Η συμφωνία Μακαρίου – Ντενκτάς στις 12 Φεβρουαρίου το 1977 αποτελεί χωρίς αμφιβολία, το σημαντικότερο σταθμό στη μετέπειτα πορεία του κυπριακού προβλήματος μετά την τουρκική εισβολή, αφού σε αυτή καταγράφεται το πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι δυνατό να επιλυθεί μελλοντικά το κυπριακό ζήτημα. Με την εν λόγω συμφωνία έγινε αποδεκτό ότι οι διαπραγματεύσεις πλέον θα αποσκοπούσαν στην εγκαθίδρυση ενός ομοσπονδιακού και διζωνικού κράτους¹⁵¹.

Εντούτοις, στις 05:15 το πρωί της 3^{ης} Αυγούστου του 1977, ο ιατρός Δρ Λεωνίδας Πηλείδης, ανακοίνωσε επισήμως το θάνατο του Μακαρίου. Λίγες μέρες πριν ο Μακαριότατος είχε εκφράσει την επιθυμία του να ταφεί στο «θρονί», στην τελευταία συνεδρία που παρεβρέθηκε της Ιεράς Συνόδου¹⁵².

Έτσι στις 3/08/1977 γράφτηκε ο επίλογος μιας μακροχρόνιας θρησκευτικής και πολιτικής πορείας, του Εθνάρχη Μακαρίου, ο οποίος από τη μια ευτύχησε να δει τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους, και από την άλλη το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή.

Ο Μακάριος αποτέλεσε τον τελευταίο Αρχιεπίσκοπο που ήταν ταυτόχρονα και πολιτικός ηγέτης της Ε/κ κοινότητας.

Δυστυχώς ο Μακάριος άφησε την τελευταία του πνοή έχοντας ως παρακαταθήκη το διαχωρισμό του νησιού, αφού μετά την τουρκική εισβολή το 1974, η Τουρκία έθεσε υπό την κατοχή της τον έλεγχο του 36,2% του συνολικού εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας. Επιπρόσθετα, περίπου 200,000 Ελληνοκύπριοι έγιναν πρόσφυγες, ενώ περίπου 100,000 Τούρκοι έποικοι σε μεταγενέστερο στάδιο εγκαταστάθηκαν στο νησί και σε συνδυασμό με την ανακήρυξη της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου», τα δεδομένα και οι διαστάσεις του κυπριακού προβλήματος, άλλαξαν ριζικά¹⁵³.

---

¹⁵¹Theophanis Couloumbis, *The United States, Greece, an Turkey: The Troubled Triangle*, 1983, New York: Praeger.

¹⁵² Παναγιώτης Παπαδημήτρη, «Επτά ώρες πάλης με τον θάνατο», Λευκωσία: Α' Έκδοση, Οκτώβρης 1977, σελ.9,58

¹⁵³ Βαγγέλης Κουφουδάκης, «Το κυπριακό ζήτημα μετά την τουρκική εισβολή, 1974-1988», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2000, τόμος ΙΣΤ', σελ.492.

Επίλογος

Συνοψίζοντας, διαφάνηκε πως η Εκκλησία της Κύπρου κατά την Βυζαντινή περίοδο, ευτύχησε στο να αποτελεί το προπύργιο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας προς την Ανατολή και να καρπωθεί μια σειρά πολιτικών πλεονεκτημάτων από το Βυζάντιο που της προσέδιδαν ηγετικό κύρος όχι μόνο στην ίδια την κυπριακή κοινωνία, αλλά και στις σχέσεις της με τις υπόλοιπες αυτοκέφαλες Εκκλησίες.

Εξάλλου, στις παραδοσιακές κοινωνίες, όπως είναι και η Κύπρος, οι θρησκευτικοί θεσμοί της Εκκλησίας, αποτελούν από τους πιο θεμελιώδη εγκαταστάσεις στο σύστημα, το οποίο διασφαλίζει τη συνοχή της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Η Εκκλησία κέρδισε το σεβασμό των Κυπρίων, αφού υπήρξε το μόνο όργανο μέσω του οποίου κάποιος, θα μπορούσε να έχει πολιτικές παρεμβάσεις. Επιπλέον, το γεγονός ότι η πολιτική ζωή στην Κύπρο δεν είχε θεσμοθετηθεί και ούτε είχε αντιπροσωπευτικούς θεσμούς, αλλά και ούτε τις βασικές δημοκρατικές αρχές, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για την ευρεία συμμετοχή της Εκκλησίας, τόσο στην πολιτική, όσο και τη δημόσια ζωή¹⁵⁴.

Από την άλλη, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ', αποδείχθηκε μια βαρύνουσα ιστορική φυσιογνωμία για την Κύπρο και τον κυπριακό λαό. Τα λάθη που έγιναν δυστυχώς ήταν αναπόφευκτα σε μια μακροχρόνια πορεία και κάτω από εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες. Ο Μακάριος είχε να αντιμετωπίσει δοκιμασίες και εμπόδια, με φανατικούς εχθρούς τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό μέτωπο, αλλά και με προσωπικές νοοτροπίες, που πήγαζαν από ένα εκκλησιαστικό χώρο, που έχει τη δική του φιλοσοφία και αρχές¹⁵⁵.

Εξάλλου, η όλη πορεία του κυπριακού προβλήματος αρχικά επί αποικιοκρατίας της Μεγάλης Βρετανίας και κατόπιν με την ανεξαρτησία της Κύπρου είχε σαν πρωταγωνιστή το Μακάριο. Άλλοι πολιτικοί, τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα επισκιάζονταν από την προσωπικότητα, το κύρος αλλά και τους πολλαπλούς ρόλους του Μακαρίου, ως Εθνάρχης, Αρχιεπίσκοπος της Κυπριακής Εκκλησίας, Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρχηγός της ελληνοκυπριακής κοινότητας και απόλυτος

---

¹⁵⁴ Αλέκου... The International...ό.π..., σελ.177

¹⁵⁵ Χρυσάνθου,...«Ο Αρχιεπίσκοπος ...ό.π...», σελ.11

άρχων της οικονομίας της Κύπρου, συνδυάζοντας τη διττή του ιδιότητα, του Προέδρου και του Αρχιεπισκόπου¹⁵⁶.

Διαφάνηκε επίσης ότι, η ένωση θεωρήθηκε ο απόλυτος πόθος των Ελληνοκυπρίων και η νομοτελειακή επιστροφή της «χαμένης κόρης», του «νησιού της Αφροδίτης», στη λαμπρή και λατρευτή «μητέρα πατρίδα», κάτι όμως που στο τέλος δεν επιτεύχθηκε, αλλά αντιθέτως οδήγησε σε θλιβερά αποτελέσματα¹⁵⁷.

Συνάμα, η εξαγγελία των 13 σημείων από το Μακάριο υπήρξε αποφασιστική καμπή για το κυπριακό και μέγα λάθος ενόψει και της αναμενόμενης τουρκοκυπριακής και τουρκικής αντίδρασης. Ωστόσο, ο Μακάριος προέβη σε αυτή τη βεβιασμένη ενέργεια έχοντας την εντύπωση ότι η πρωτοβουλία του αυτή θα στεφόταν με επιτυχία και θα βοηθούσε στην ομαλή λειτουργία του νεοσύστατου κράτους.

Από την άλλη, η ελληνοκυπριακή πλευρά, με πάντοτε επικεφαλή τον Αρχιεπίσκοπο και Πρόεδρο Μακάριο, δεν κατανόησε ότι ακόμη και το προσωρινό πλεονέκτημα δεν αποτελεί μόνιμη υπεροχή, ούτε και μπορεί να μεταβάλει σε καθοριστικό βαθμό το στρατηγικό ισοζύγιο δυνάμεων, με βάση των γεωγραφικών και πολιτικών συγκυριών στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου¹⁵⁸.

Συνάμα, ο ρόλος και τα συμφέροντα των Μεγάλων δυνάμεων έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην πορεία του κυπριακού ζητήματος. Ιδιαίτερα η Αγγλία που ήταν και η άμεσα επηρεαζόμενη, αλλά και πάντοτε ο αδυσώπητος εχθρός των Ελληνοκυπρίων που ήταν υποχρεωμένοι να αποδέχονται τις ολέθριες συνέπειες της πολιτικής της απέναντι στην Κύπρο, αφού η κρίση την οποία περνούσε η χώρα τους επηρέασε άμεσα την πολιτική της, ενώ η διαίωνιση αυτής της κρίσης επιτυγχανόταν από την Αγγλία με την ενθάρρυνση και υποστήριξη που αυτή έδινε στους Τούρκους.

Η φυσιογνωμία του Μακαρίου τον διατήρησε ως το 1977 στην πολιτική εξουσία και όχι η θρησκευτική του ιδιότητα. Από την άλλη, η ισχυρή προσωπικότητα σε συνδυασμό με

---

¹⁵⁶Αδαμίδης, ...*Η Τραγική Αναμέτρηση...ό.π...*, σελ.125

¹⁵⁷ Ηρακλείδης, ...*Κυπριακό Πρόβλημα...ό.π...*, σελ.44

¹⁵⁸Πολυβίου, ...*Τα τρία λάθη...ό.π...*, σελ.50

το θρησκευτικό του κύρος, ήταν αυτές που τον έκαναν περισσότερο αποδεκτό στην πλειοψηφία της κοινής γνώμης.

Ο Μακάριος προερχόταν πρωτίστως από ένα χώρο εκκλησιαστικό, με αυστηρές ιεραρχίες και με ιδεολογικές κοσμοαντιλήψεις που επιβάλλουν την πίστη, την πειθαρχία, την προσήλωση, την υπακοή, κάτι φυσικά που δεν μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη τη δική του συμπεριφορά, φιλοσοφία και νοοτροπία. Ως ιερωμένος, είχε στα χέρια του μια ανυπολόγιστη ισχύ και εξουσία, ιδεολογική, κοινωνική, αλλά κυρίως οικονομική, αφού η Εκκλησία αποτελεί ένα από τους μεγαλύτερους οικονομικούς φορείς στην Κύπρο¹⁵⁹.

Παράλληλα, ο Μακάριος με τη διττή του ιδιότητα, διαμοίραζε θέσεις και αξιώματα, «ευεργετούσε» με οικονομικά οφέλη, κάτι που του έδινε επιπλέον εξουσία και δύναμη. Με βάση λοιπόν αυτά τα δεδομένα ο Μακάριος έγινε ο απόλυτος κυρίαρχος του πολιτικού σκηνικού. Αυτό, ομολογουμένως, συνέβη πολλές φορές, όμως με βασική δικαιολογία την έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε τη δεδομένη χρονική περίοδο, καθώς επίσης και τη διάθεση των φιλών πολιτικών δυνάμεων να αποδεχτούν ασυζητητί τις επιθυμίες και αποφάσεις του Μακαρίου¹⁶⁰.

Συνάμα, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος από την έναρξη της Κυπριακής ανεξαρτησίας το 1960, και ειδικότερα από το 1964 και μετά, που αποχώρησαν οι Τουρκοκύπριοι από τη βουλή και τη δημόσια υπηρεσία, ήταν επικεφαλής ενός ιδιότυπου, θεοκρατικού, ελληνικού κράτους σε ολόκληρη την Κύπρο. Ήταν πλέον, ο ανώτατος και απόλυτος θρησκευτικός ηγέτης των Ελληνοκυπρίων, ενώ ταυτόχρονα και βάση του συντάγματος ο πρώτος πολίτης της χώρας του, που ιδιαίτερα από το έτος 1964 κυβερνούσε σχεδόν με απόλυτες εξουσίες, αφού πλέον δεν υφίστατο Τουρκοκύπριος Αντιπρόεδρος, ο οποίος είχε το δικαίωμα της αρνησικυρίας (βέτο) και άλλα σημαντικά θέματα και προνόμια. Ήταν ένας συνδυασμός που από τη μια του πρόσφερε πολιτική παντοδυναμία και τεράστιο κύρος έναντι των αντιπάλων του και από την άλλη του δημιουργούσε έντονα διχαστικά διλήμματα ως προς τους στόχους που έθετε και τη λήψη των συνολικών αποφάσεων του, αλλά κυρίως της διττής ιδιότητάς του¹⁶¹.

---

¹⁵⁹ Χρυσάνθου, ...«Ο Αρχιεπίσκοπος ...ό.π...», σελ.13

¹⁶⁰ Αυτόθι..., σελ.13

¹⁶¹ Αδαμίδης, ...*Η Τραγική Αναμέτρηση...ό.π...*, σελ.24-25

Με τη διττή αυτή ιδιότητα πλέον, τόσο του θρησκευτικού όσο και του πολιτικού ηγέτη, δηλαδή του Εθνάρχη, η «πολιτική» φιλοσοφία του Μακαρίου ήταν να εξασφαλιστεί το αυτεξούσιο και την αυτονομία του κυπριακού λαού, καθώς επίσης και το αναφαίρετο δικαίωμα του, για συλλογική και πλήρη ελευθερία και αξιοπρέπεια¹⁶².

Εξάλλου, όταν ρωτήθηκε γιατί αυτός σαν θρησκευτικός ηγέτης της Ελληνορθόδοξου Εκκλησίας, είχε ταυτόχρονα ανάμειξη στα πολιτικά δρώμενα της Κύπρου, δήλωσε ότι από αρχαιοτάτων χρόνων οι ιερωμένοι στην Κύπρο θεωρούνταν οι μορφωμένοι και οι διανοούμενοι του τόπου και ο κόσμος τους αντιμετώπιζε και τους έβλεπε σαν τους εθνικούς ηγέτες. Μάλιστα, ανέφερε ότι τη δεδομένη στιγμή, που το κυπριακό περνούσε σε μια κρίσιμη καμπή, δεν υπήρχε άλλος στο πολιτικό σκηνικό της Κύπρου για να επωμισθεί τις τεράστιες ευθύνες που απαιτούνταν για τον ηγέτη των Ελληνοκυπρίων και γι' αυτό εκλέχθηκε από το λαό, όχι μόνο σαν θρησκευτικός ηγέτης, αλλά και σαν Εθνάρχης¹⁶³.

Ο επίλογος της ιστορικής αυτής προσωπικότητας και φυσιογνωμίας, που «σημάδεψε» τη σύγχρονη ιστορία της Κύπρου, έκλεισε στις 3/08/1977, όπου σε ηλικία 64 ετών, άφησε την τελευταία του πνοή, ενώ με το θάνατό του σταματά και η Εθναρχική ιδιότητα της Εκκλησίας της Κύπρου.

Κλείνοντας, προσωπική μου άποψη είναι ότι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος αν και υπήρξε ένας ιστορικός και χαρισματικός ηγέτης που ηγήθηκε του απελευθερωτικού αγώνα 1955-1959, θα έπρεπε μετά τις συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου, να περιοριστεί αποκλειστικά στα θρησκευτικά του καθήκοντα και να αφήσει τα ηνία του προεδρικού αξιώματος, σε άλλο άτομο, ο οποίος φυσικά θα αποτελούσε τον πολιτικό ηγέτη του κυπριακού λαού.

---

¹⁶²Ευρυβιάδης,...«Μακάριος, ο»...ό.π.

¹⁶³Χρυσάνθου,...«Ο Αρχιεπίσκοπος ...ό.π...», σελ.19

Βιβλιογραφία

Ελληνική/Αγγλική Βιβλιογραφία:

- Αβέρωφ-Τοσίτσα, Ε. (1982), : *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών, Κυπριακό 1950 - 1963*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ , Τόμος Α'.
- Αδαμίδης, Μ. (2011), *Η Τραγική Αναμέτρηση και Η Προδοσία της Κύπρου-Κύπρος 15-24 Ιουλίου 1974*, Λευκωσία: E-Book.
- Αλέκου, Α., (2014), *The International Journal Of Humanities & Social Studies The Church of Cyprus: Political Modulator and Financial Power*. (ISSN 2321 - 9203), Vol 2 Issue 7, pages 171-181.
- Αλεξανδρής, Α., κ.α., (2000), *Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το Τέλος του Αιώνα*, στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΣΤ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Vanezis, P.N., (1971), *Makarios: Faith and Power*, Λονδίνο.
- Brendan O' M. & Ian C., (2002), *Η Συνομοσία της Κύπρου*, ΗΠΑ, Κατασκοπία και η Τουρκική Εισβολή, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Creswell, J. W. (2011). *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση: Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας* (Επιμέλεια Χ. Τσορμπατζούδης). Αθήνα: Ίων.
- Couloumbis, Th., (1983), *The United States, Greece, and Turkey: The Troubled Triangle*, New York: Praeger.
- Δημητρίου, Φ., (2007), *Πολιτικά Εγκλήματα: Άγνωστες Ιστορικές Πτυχές, 1960-1978*, Λευκωσία: Κ. Επιφανίου.
- Ηρακλείδης, Α., 2006, *Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004. Από την Ένωση στη Διχοτόμηση* Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- Theodoulou, G., (2005), *The Origins and Evolution of Church-State Relations in Cyprus with Special Reference to the Modern Era*, Nicosia.
- Ιεροδιακόνου, Λ., (1975), *Το Κυπριακό πρόβλημα. Πορεία προς την Χρεοκοπία*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κακουλλή Λ., (2011), *Αδάμ Αδαμάντιος & Τάσος Παπαδόπουλος*, Λευκωσία: Cassoulides Masterprinters
- Κάτσης, Α., (1976), *Από την Ανεξαρτησία στην Τουρκική Εισβολή*, Αθήνα: Παπαζήση Β' έκδοση.

- Κατσουρίδης, Γ., (2010), *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 36, Δεκέμβριος 2010. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Κλεάνθους, Φρ. Μ., (2005), *Αρχιεπισκοπικές Εκλογές στην Κύπρο*, Λευκωσία.
- Κληρίδης, Γ., (1988), *Η Κατάθεση μου*, τεύχος 1, Λευκωσία: Εκδόσεις Αλήθεια.
- Κουφουδάκης, Β., (2000), «Το Κυπριακό Ζήτημα μετά την Τουρκική Εισβολή, 1974-1988», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΣΤ'.
- Κρανιδιώτης Γ., (1984), *Το Κυπριακό Πρόβλημα: η Ανάμειξη του ΟΗΕ και οι Ξένες Επεμβάσεις στην Κύπρο 1960-1974*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Κρανιδιώτης, Ν., (1981), *Δύσκολα Χρόνια-Κύπρος 1950-1960*, Αθήνα: 1981, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Πολιτική και Ιστορία 18.
- Κρανιδιώτης, Ν., (1983), *Οι Διεθνείς Διαστάσεις του Κυπριακού*, Χαλάνδρι: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Κωνσταντινίδης Ν. Φ., (2014), *Ένας Βετεράνος Αποκαλύπτει*, Λευκωσία: Εκδόσεις Επιφανίου.
- Λάμπρου Κ. Γ., (2008), *Ιστορία του Κυπριακού. Τα Χρόνια Μετά την Ανεξαρτησία 1960-2008*. Αθήνα: Εκδόσεις Πάργα.
- Μπιράντ Α. Μ., (1985), *Τα Παζαρέματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Ιωάννης Φλώρος,
- Μιτσίδου, Α. Ν., (1973). *Η Εκλογή του Αρχιεπισκόπου Κύπρου ως Προέδρου της Κυπριακής Πολιτείας από Απόψεως Αγιογραφικής, Κανονικής και Ιστορικής*. Λευκωσία.
- Μυρτιώτη, Ι. Π., (1977), *Μακάριος Ιστορικά Ντοκουμέντα*, Λευκωσία: Βιολάρης ΛΤΔ.
- Ξύδη, Α.Γ., Λιναρδάτου Σ., Χατζηαργύρη Κ., (1972), *Ο Μακάριος και οι σύμμαχοί του*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Παπαδημήτρης, Π., (1977), *Επτά Ώρες Πάλης με τον Θάνατο*, Λευκωσία.
- Πολυβίου, Π., (2009), *«Τα Τρία Λάθη»*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Τερλεξής, Π., (1971), *Η Ανατομία Ενός Λάθους*, Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
- Τσιελέπη, Ε.Ν., (1975), *Το Κυπριακό και οι Συνωμότες του*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

- Τζερμίας, Π., (1998), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Τόμος Πρώτος, Αθήνα: Libro
- Τζερμίας, Π., (2001), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Τόμος Δεύτερος, Αθήνα: Libro.
- Τζερμίας, Π., (1998), *Από τις Συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου ως και την Τούρκικη Εισβολή (1959-1974)*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.
- Τσαούση, Δ. Γ., (1993), *Η Κοινωνία του Ανθρώπου, Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Φάντης, Α., (2001), *Το Κυπριακό, Αναζητώντας την Αλήθεια, 1960-1974*, στο: *Καταποντισμός*, Λευκωσία: Μέρος Β' (1968-1974).
- Φιλίππου, Λ., (1975), *«Η Εκκλησία της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας»*, Λευκωσία
- Χατζηβασιλείου, Ε., (2011), *Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις και το Κυπριακό, 1990-1999*», στο: Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας (1960-2010)*, Λευκωσία: Ο Φιλελεύθερος, τόμος 4.
- Χριστοδούλου, Μ., (2000), *Το ΝΑΤΟ στη Ψυχροπολεμική και τη Μεταψυχροπολεμική Εποχή και η Κύπρο*, Λευκωσία: εκδ. Πρόοδος.

Εφημερίδες/ Εγκυκλοπαίδειες, Αρθρογραφία και Περιοδικά:

- Άγνωστος, (1977), *Δεκαπενθήμερο Κυπριακό Περιοδικό ΕΙΚΟΝΕΣ*, τεύχος 7, Λευκωσία: Εκδόσεις Ντοκουμέντο ΛΤΔ.
- Άγνωστος, (1996), *Το όραμα και το μεγαλείο του Εθνάρχη*, Εφημερίδα ο Φιλελεύθερος του Σαββάτου, 3/8/1996.
- Άγνωστος, (1973), *Άκυρος η απόφαση περί καθαιρέσεως*, Εφημερίδα Τα Νέα, Παρασκευή, 09/03/1973, αρ. Φύλλου 998.
- Άγνωστος, (2008), *«Οι Άνθρωποι του Έλληνοσ Θεού και ο Νοών Νοείτω»*, *Πολίτης*, 23/3/2008.
- Ευρυβιάδης Μ., (2014), *Μακάριος, ο τελευταίος ενωτικός*, *Εφημερίδα ο Φιλελεύθερος*, 03/08/2014.
- «Η Εκκλησία της Κύπρου και ο Εθναρχικός της ρόλος: 1878-1960» (1999), *Σύγχρονα Θέματα*, Λευκωσία.
- Παπαδημήτρης Π., (1878-1978), *Τα πρώτα σύννεφα, Περίοδος 1960-1973*, από ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Τόμος Α', Λευκωσία.

- Παπαδημήτρης Π., (1970-1980), *Απόπειρες κατά Μακαρίου-Δολοφονία Γεωρκάτζη-Η Δράση της ΕΟΚΑ Β', Περίοδος 1960-1973*, από ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Τόμος Β', Λευκωσία.
- Παπαδημήτρης Π., (1970-1980), *Σχέδια Άγγλων-Νέες Εκλογές-Η Διασκεπτική, Περίοδος 1946-1978*, από ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Τόμος Α', Λευκωσία.
- Παπαδημήτρης Π., (1977), *Επτά Ώρες Πάλης με τον Θάνατο*, Λευκωσία: Α' Έκδοση.
- Παπαδημήτρης Π., (1979-1980), *Πραξικόπημα-Εισβολή-Συνομιλίες Βιέννης*, από ιστορική εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, Λευκωσία.
- Παπανικολάου Χρ. Γ., (1947), *Οι Έλληνες Βουλευταί Όρθιοι, Χειροκροτούντες και Δακρύοντες, Ενέκριναν Ψήφισμα υπέρ της Ενώσεως της Κύπρου μετά Ελευθέρας Πατρίδος*. Καθημερινή Πρωινή Εφημερίδα Έθνος, παράρτημα του υπ' αριθμό 59 (56) φύλλου της 28/02/1947.
- Χρυσάνθου, Χρ., (2003), *Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ', Ένθετο Εφημερίδας ο Φιλελεύθερος της Κυριακής*, τεύχος 7.

Ηλεκτρονικές Πηγές:

- Καρδάση, Ι., (2006), *Εκκλησία και Πολιτεία*, Κέντρον Αγιολογικῶν Μελετῶν «ΟΣ. ΣΥΜΕΩΝ Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ», Ανακτήθηκε στις 09/02/2015, από: http://www.churchgoc.org/os_simeon/kardasis.html.
- Χρυσόστομος, Ι., (2009), (πρώην Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου), *Απόσπασμα από την Ομιλία στην Αίθουσα Τελετών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, την Τετάρτη 9 Ιουλίου 2008, με την Ευκαιρία της Επετείου της 9ης Ιουλίου 1821*», Αθήνα. Ανακτήθηκε στις 5/11/2014, από: <http://www.churchofcyprus.org.cy/article.php?articleID=368>